

zuse

En allegori på Øresund?

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad
for Told- og Skattehistorisk Selskab,
stiftet den 24. oktober 1977.

Bestyrelsens medlemmer er:
told- og skattedirektør Ole Kjær (formand), København
mag. art. Henrik Fode (næstformand), Århus
fuldmægtig Gunnar Jakobsen (sekretær), København
fhv. specialkonsulent Kirsten Lekdorf, København (kasserer)
fhv. regionschef Palle Castbak, Kalundborg
kontorchef Henrik Ludolph, København
specialkonsulent Rikke Madsen, København
kontorchef Hans Jørgen Mortensen, Randers
museumsleder Tora Ribers (redaktør), Told-Skat Museet, København.

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse
til Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø eller på
www.zise.dk. Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkeltmedlemmer, 500 kr.
for institutioner og firmaer. Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.
Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren,
Tora Ribers, Told-Skat Museet, tora.ribers@skat.dk eller til
sekretæren, fuldmægtig Gunnar Jakobsen,
Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

www.zise.dk

ISSN 001 05-8355
Tryk: Dantryk Hurup A/S

Dette nummer af Zise kommer vidt omkring. Claus Rafner er en af forfatterne til Dansk Skattehistorie. Til dette nummer har han bidraget med en artikel om lokale skatter i sognekommunerne. Artiklen er den første i en række, hvor oprindelsen og udviklingen af de lokale skatter fra 1600-tallet frem til begyndelsen af 1900-tallet følges. I denne periode trådte en ny kommunal eller kirkelig struktur frem, hvor gamle traditionelle opgavefællesskaber enten blev ophævet, opslugt af nye lokale strukturer eller blev overtaget af staten. De kommende artikler i denne serie vil behandle skatterne inden for amtskommunerne, købstadskommunerne og det kirkelige område.

Maleriet »Allegori på Øresund« af Isaac Isaacs, kendt af de fleste toldhistorisk interesserede fra smudsomslaget til bind 1 af Dansk Toldhistorie, analyseres af kunsthistorikeren David Burmeister Kaaring med udgangspunkt i forlæggene for maleriet. Maleriet tilhører Statens Museum for Kunst, men er deponeret på Kronborg, hvor det kan ses.

Sidste bind af Dansk Skattehistorie er nu udkommet og vi har til dette nummer af Zise bedt Erik Helmer Pedersen

anmelde bind V »Fra skat på hartkorn til indkomstskat 1818-1903« af Anders Monrad Møller.

Frode Bang fortæller denne gang om sin tid i VIRK-registeret på Gammelholm frem til ansættelsen i Oppebørselssekretariatet, Distriktstoldkammer 3 i København SydVest. Erindringsartiklen om et liv i toldvæsenet, der begyndte som toldpakhusbetjentaspirant og endte som fuldmægtig holder derefter en pause fra Zise.

Der er generalforsamling i Told- og Skattehistorisk selskab torsdag den 8. april – sæt kryds i kalenderen.

Zise har fået ny redaktør. Mit navn er Tora Ribers, leder af ToldSkat Museum siden 2005. Jeg kom i sin tid fra en stilning på Nationalmuseet, er cand. mag. i historie og internationale museumsstudier, en uddannelse jeg har taget ved Københavns Universitet og Göteborgs Universitet. Det er en spændende udfordring at skulle redigere et tidsskrift som Zise. Ved at bringe artikler af forskellig karakter håber jeg at kunne bidrage til at fastholde interessen for told- og skattehistorien.

Generalforsamling

torsdag den 8. april 2010

Told- og Skattehistorisk Selskab indkalder herved til generalforsamling
torsdag den 8. april 2010, kl. 16.00 i kantinen i Skat, Østbanegade 123, 2100 Køben-
havn Ø,

1. Valg af dirigent
2. Beretning om virksomheden 1. januar - 31. december 2009
3. Indkomne forslag
4. Regnskab 1. januar - 31. december 2009
5. Valg af bestyrelsesmedlemmer m.v.
 - a. formand
 - b. 4 bestyrelsesmedlemmer
 - c. 2 bestyrelsessuppleanter
 - d. 2 revisorer
 - e. en revisorsuppleant
6. Fastsættelse af kontingent
7. Eventuelt

Efter generalforsamlingen bydes de fremmødte på en forfriskning.

Bestyrelsen.

Lokalskatter og sognekommuner

af Claus Rafner

Indledning

Skatter til lokale formål har en historie, der går lige så langt tilbage i tiden som skatter til statslige formål. Imidlertid er lokalskatternes historie knap så godt belyst som statsskatternes historie. Det hænger nok sammen med, at kildematerialet er vanskeligt at forholde sig til, fordi den lokale administrative struktur i ældre tid var ret så kompleks.

Man kan sige, at lokalskatternes historie afspejler, hvordan samfundet var organiseret på lokalt niveau, når det drejede sig om at løse lokale opgaver i offentligt regi. Der fandtes fra gammel tid en lang række af lokale opgavefællesskaber, som finansieredes på en sådan måde, at vi kan tale om en lokal skat. Købstæderne eksisterede fra gammel tid som særskilte administrative enheder, og hver købstad udgjorde derfor et naturligt opgavefællesskab, hvortil der var knyttet lokale skatter. På landet var strukturen knap så enkel. Landsbyer, sogne, herreder og amter, ja tilmed stifter og landsdele, kunne optræde som ramme for et opgavefællesskab. Nogle opgavefællesskaber omfattede både by og land, og ofte indbar det en fordeling på to niveauer, idet udgifterne først fordeltes mellem byerne og landdistriktet, og derefter fordeltes skatten endeligt indenfor den enkelte by og det enkelte landdistrikt.

Meget var styret af traditionen, men i løbet af 1600-tallet og 1700-tallet greb staten mere og mere regulerende ind. Indgrebene rettede sig først og fremmest mod de regionale og amtslige opgavefællesskaber, men senere også mod de mindre opgavefællesskaber på sogneniveau. Der blev sat faste rammer for nogle af de gamle lokale skatter, og der blev ikke mindst givet grundlag for nye lokale skatter.

Efterhånden fandt man det rationelt at sammenlægge nogle af skatterne og opgavefællesskaberne, og i løbet af 1800-tallet udviklede der sig et tredelt system af købstadskommunale skatter, sognekommunale skatter og amtskommunale skatter. Parallelt hermed udkrystalliserede sig en politisk og administrativ kommunal struktur knyttet til henholdsvis købstadskommuner, sognekommuner og amtskommuner. Med kommunalreformen i 1970, hvor skillet mellem købstadskommuner og sognekommuner bortfaldt, ændredes tredelingen til en tvedeling i primærkommuner og amtskommuner. Sidste trin i udviklingen kom med regionalreformen i 2008, hvor amtskommunerne og de amtskommunale skatter ophævedes. Herefter er lokale skatter alene knyttet til primærkommunerne.

Der findes dog også en helt anden gruppe af lokale skatter, nemlig de kir-

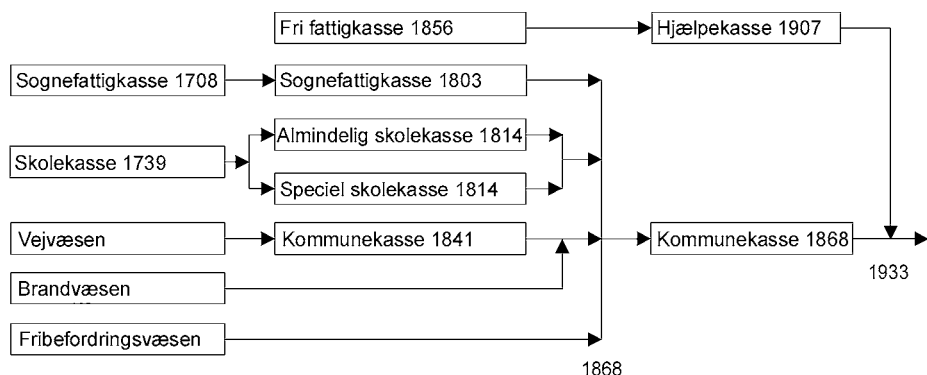
kelige skatter. Udviklingen her lignede meget, hvad der foregik med de kommunale skatter. De kirkelige skatter undergik nemlig i 1800-tallet og et stykke op i 1900-tallet en forvandling i retning af ensartethed og forenkling, hvorved den moderne kirkeskat opstod. Som led i udviklingsforløbet tilpassedes den administrative struktur, og som lokalpolitisk overbygning tilføjedes sluttelig menighedsrådene.

Hensigten med denne artikelserie er at følge oprindelsen og udviklingen af de lokale skatter fra 1600-tallet og frem til begyndelsen af 1900-tallet. Det er den periode, hvor en ny kommunal eller kirkelig struktur efterhånden trådte frem, og hvor de gamle traditionelle opgavefællesskaber enten blev ophævet, blev opslugt af de nye lokale strukturer, eller i særlige tilfælde, blev overtaget af staten. I denne første artikel behandles de skatter, som vedrører sognekommunerne, mens skatterne indenfor amtskommunerne, købstadskommunerne og det kirkelige område påtænkes behandlet i senere artikler.

Udviklingen på sognekommunalt niveau

Mange af de lokale opgaver blev i ældre tid finansieret ved pligtmæssige naturlieydelser eller pligtarbejde. Det drejede sig eksempelvis om omgangsbespisning af fattige og vedligeholdelse af veje. Disse traditionelle beskatningsformer var i sagens natur sjældent kombineret med regnskabsaflæggelse og kassesystem, så den administrative struktur var relativt simpel. Men i takt med at staten greb mere og mere regulerende ind, øgedes omfanget af pengeydelse, ligesom der også blev stillet større administrative krav. I princippet knyttedes der til hver skat en kasse og et administrativt apparat.

På laveste niveau, som omfattede opgavefællesskaber for landsbyer og sogne, begyndte en statsregulering indenfor fattigvæsenet i 1708 og indenfor skolevæsenet i 1739. Næste skridt kom med en landkommunalanordning af 13.8.1841, hvor flere opgaver blev koordineret i forbindelse med indførelsen af sognekommuner under ledelse af sogneforstanderskaber. Endelig iværksattes en regulær

sammenlægning af skatter og tilhørende kassesystemer ved landkommunalloven af 6.7.1867, hvor sogneforstanderskabene afløstes af sogneråd, som fik mere indflydelse på de lokale opgaver, og hvor der med virkning fra 1.1.1868 skete en sammenlægning af kommunale skatter og tilhørende kasser.

Udviklingen er illustreret i figuren, som med udgangspunkt i de vigtigste opgaveområder og kasser viser, hvordan der fandt en centralisering sted på lokalt niveau under en sognekommunal ledelse. I de følgende afsnit beskrives opgaveområderne og kasserne, samt deres tilknyttede skatter og administrative organer.

Sognefattigkassen af 1708

Fra gammel tid fungerede på sogne-niveau forskellige forplejningsordninger for fattige. Denne forplejning blev lagt i faste rammer ved forordning af 24.9.1708, hvor det bestemtes, at de fattige skulle assigneres visse naturalieydelser ugentligt eller månedligt af bønderne. Det understregedes i den forbindelse, at ydelserne ikke skulle lignede efter hartkornet, men efter enhvers faktiske vilkår. Endvidere påbød man oprettelsen af sognefattigkasser, som modtog indtægterne af visse kollekter og bøder, og desuden skulle ikke-bønder frivilligt bidrage med et beløb i forhold til deres vilkår. I ekstraordinære situationer kunne sognefattigkasserne tillige modtage tilskud fra de samtidigt oprettede herredsfattigkasser. Indtægterne gik til fattiges klæder, begravelseshjælp m.v. Dette nyindrettede sognefattigvæsen skulle bestyres af en komité ledet af sognepræsten og med 3-4 udvalgte bønder som medhjælpere.

Revisionen af sognefattigkassernes regnskaber skulle varetages af fattiginspektører, som blev indsat på herredsniveau.¹

I praksis blev sognefattigkasserne kun oprettet få steder, hvilket hang sammen med, at de frivillige bidrag stort set ikke betaltes. En del af godsejerne var ganske vist villige til at hjælpe fattigfolk, men de foretrak selv at bestemme, hvem hjælpen skulle tilfalde. I længden følte denne selvrådighed uacceptabel, og i 1730'erne greb staten ind, idet gældende lovgivning på nogle områder understregedes, og på andre områder erstattedes med nye bestemmelser.

Ved reskripter af 5.2.1734 og 5.3.1734 blev de frivillige bidrag således reelt omdannet til tvungne bidrag, hvis størrelse stiftamtmand og biskop fik mulighed for at fastsætte. Endvidere blev sognefattigkassernes indtægter henlagt til herredsfattigkasserne, som til gengæld skulle yde tilskud til sognefattigkasserne i højere grad end tidligere.

Herefter kom kassevæsen og bidragsydelser i funktion næsten overalt. Sammenlægningen og opkrævningen af sogne- og herredsfattigkassernes indtægter gennemførtes dog på forskellige måder fra sogn til sogn. Nogle steder opkrævedes alt af sognefattigkassen, som derpå viderebetalte et vist beløb til herredsfattigkassen. Andre steder fulgtes lovgivningens ord, idet alle indtægter direkte tilflød herredskassen.

Naturalieforplejningen af de fattige fungerede nogle steder på den måde, at bønderne på omgang påtog sig at bespise de fattige og give dem husly, mod at de efter evne arbejdede for bonden. Denne omgangsforplejning blev direkte påbudt ved reskript af 28.3.1732, men mange steder holdt man fast i 1708-bestem-

melserne om ugentlige eller månedlige naturalieydelser ud af huset. Reskriptet af 1732 åbnede imidlertid også for pengekonvertering af naturalieydelserne, og allerede inden midten af 1700-tallet blev dette en meget udbredt finansieringsmåde.²

Der var dog grænser for, hvor meget bønderne fandt det rimeligt at bidrage med. I 1771 overvejede regeringen derfor, om godsejerne alligevel kunne overtage fattigvæsenet indenfor deres godser som alternativ til sogneordningen, hvis der var problemer med at få udgifterne dækket. Der blev givet tilladelse til en sådan ordning for Fyn, men det blev senere besluttet, at ordningen ikke skulle udbredes yderligere. Det gav for mange administrative problemer, hvis distriktsinddelingen skulle følge jordens ejerforhold.³

Sognefattiggassen af 1803

Med et reglement af 5.7.1803 fulgte nye regler for fattigvæsenet. De gamle ordninger bortfaldt, og der indrettedes nu sognefattiggasser for hvert pastorat, altså en kasse for sogne under samme sognepræst. Det nye sognefattigvæsen finansieredes dels af pengebidrag fra ikke-bønder, og dels af penge eller naturalier fra bønder. Tilsammen udgjorde disse ydelser fattigskatten. Den lignedes almindeligvis på hartkornet for gårdmændene, mens den for andre husstande var en løseligt takseret blanding af formue- og indkomstskat, kaldet ligning efter »formue og lejlighed«. Udover penge fra fattigskatten modtog sognefattiggassen nogle uvisse indtægter, såsom kollekter (tavlepenge), ligesom anordningen bestemte, at der ved

tinglæsning af skøder skulle gives noget på frivillig basis til kassen. Man opstillede et årligt overslag over udgifter og indtægter, og på baggrund heraf blev fattigskatten udskrevet. Den kunne dog reguleres i løbet af året, hvis forholdene nødvendiggjorde det. Provenuet gik udelukkende til sognefattigvæsenet, men ifølge plakat af 9.1.1845 skulle der dog fra 1846 også viderebetales et bidrag til amtsfattiggassen.

Reorganiseringen i 1803 indebar, at sognekomiteen afløstes af en sognekommission, men sognepræsten bibeholdtes som formand og regnskabsfører. De øvrige medlemmer blev stedets politimyndighed, en godsejer, samt 3-4 bønder. Den endelige revision af regnskaberne påhvilede amtsfattigdirektionen som overordnet instans, men ekstrakter af regnskaberne skulle i øvrigt også indsendes til de centrale myndigheder.⁴

Ved landkommunalanordningen af 1841 overtog sogneforstanderskabet sognekommissionens arbejde, men først med omdannelsen af sogneforstanderskaber til sogneråd i 1867 blev der skabt lovgrundlag for en egentlig sammenlægning af sognefattiggassen med kommunens andre kasser. Det indebar, at fattigskatten herefter blev slået sammen med de øvrige kommunale skatter.⁵

Den frie fattigkasse

Eftersom almindelig fattighjælp indebar tab af visse borgerlige rettigheder, oprettedes ved lov af 8.3.1856 i hver kommune en særlig bestyret fattigkasse, kaldet den frivillige fattigkasse eller den frie fattigkasse. Ved finansiering på frivilligt grundlag, samt ved visse tillagte bødeindtægter, skulle kasserne sættes i

stand til at yde hjælp udenom det eksisterende fattigvæsen. Kasserne tillagdes blandt andet den frivillige afgift på tinglæsning af skøder, som hidtil havde tilflydt de ordinære fattiggasser. Men med tiden blev skattefinansiering den vigtigste kilde, idet sognerådene ved landkommunalloven af 1867 fik mulighed for at yde bidrag til de frie fattiggasser via de almindelige kommuneskatter. Da hundeaftgift indførtes på landet fra 1.1.1890, tilfaldt denne også kasserne. Kasserne bestyredes af folkevalgte medlemmer, som udfærdigede et årligt regnskab, der oprindeligt blot forelagdes sognebeboerne til gennemsyn.⁶

Hjælpekassen

Ved lov omdannedes de frie fattiggasser med virkning fra 1.7.1907 til hjælpekasser, og de kom under kommunalt tilsyn. Det fastsattes således, at regnskabet skulle indsendes til kommunen og underkastes revision og decision på samme måde som de kommunale regnskaber. Ved samme lejlighed fik de bidragsydende kommuner i øvrigt mulighed for at opnå statstilskud. Hjælpekasserne fungerede frem til 1.10.1933, hvor de som led i en større socialreform blev nedlagt og midlerne henlagt til særfonde under den kommunale forvaltning.⁷

Skolekassen af 1739

Der var på lokalt initiativ flere steder i landet ved begyndelsen af 1700-tallet etableret et skolevæsen, som rakte udover degnenes traditionelle og noget løse undervisning. Denne udvikling fulgtes op af en række initiativer oven-

fra, først i forbindelse med Frederiks IV's rytterskoler på ryttergodset i 1720'erne, og dernæst forsøgt ved forordning og instruktion af 23.1.1739 indrettet et skolevæsen overalt udenfor ryttergodset. Med ordningen af 1739 supplerede man de eksisterende skoler, enten med nyoprettede skoler, eller med undervisning ved omvandrende lærer i tyndt befolkede områder (omgangsskole). Degnen skulle være lærer, men var han ikke dygtig nok, kunne en anden indsættes. I store sogne, som opdeltes i flere skoledistrikter, skulle tillige ansættes skoleholdere. Samtidig intensivredes undervisningen, der nu blev daglig; hidtil havde degnene kun skullet undervise ugentligt.

Disse foranstaltninger krævede øgede lokale byrder. Byggeriet af skoler med tilhørende friboliger skulle ordnes dels ved pligtkørsler af de lokale bønder, og dels ved ansatte håndværkere, hvor løn- og materialeudgifterne reparereredes på hele amtet som en hartkornsskat. Det løbende behov for brændsel til opvarmning af skolestue og fribolig reparereredes blandt skoledistriktets bønder. Endelig var der lærerlønnen, som var sammensat af fire dele:

- 1) Fribolig med jord eller med græsningsrettigheder og fourage ydet af distriktet
- 2) En løbende betaling fra skolebørnernes forældre (skolepenge)
- 3) Degnens traditionelle embedsindtægter (degnetraver, småredsel og offer), som de nye skoleholdere dog ikke fik del i
- 4) En fast løn, hvis årlige beløb var større for en skoleholder (12 rigsdaler + 12 tønder korn) end for en degn (6 rigsdaler).

Sidstnævnte faste lønninger skulle finansieres af skolekasser, som oprettedes for hver skole, og som blev tillagt et skolebidrag. Skolebidraget kom fra to grupper: dels formuende familier med privatlærere, og dels ikke-jordbesiddende bønder (husmænd, inderster og tjenestefolk). Endvidere pålagdes alle kirker at yde et bidrag, kaldet lysepenge, idet beløbet skulle finansieres ved at indskrænke brugen af alterlys. Endelig tillagdes skolekasserne visse bøder og kollekter. Amtsforvalterne fik besked på at føre kassernes regnskab, og amtmændene skulle assignere udgifterne. Opstod der underskud, skulle det manglende repareret stiftsvis på hartkornet, og på denne måde tog de jordbesiddende bønder del i byrde

Da overslag over indtægter og udgifter begyndte at indløbe, fandt regeringen ud af, at det var meget store summer af penge og korn, som skulle repareret på hartkornet. Ved plakat af 29.4.1740 trak man da i land. Amts- og stiftsrepartitionerne ophævedes, og det blev overladt til de lokale godsejere, hvordan de ville få skoler og friboliger bygget, hvordan skolekasseunderskud gennem lokale ligninger skulle dækkes, og hvilken fast løn de ville give lærerne. Endvidere bestemtes det, at den største godsejer i skoledistriktet skulle bestyre skolekassen.⁸

Herudover indskrænkedes omfordelingen af lysepengene. Oprindelig tænkes alle lysepenge, såvel af by og land, fordelt til landsbyskolerne via stiftskasser, men nu skulle hver skolekasse udenfor ryttergodset oppebære den lokale kirkes lysepenge. Tilbage blev lysepengene af kirker i købstæderne og på ryttergodset, de såkaldte stiftskasselysepenge, som herefter samledes stiftsvis og fordeltes

mellem landsbyskolerne, i øvrigt således, at degneskoler kun nød halvt imod skoleholderens skoler.⁹

Med de nye decentrale bestemmelser fik skolevæsenet en ret uensartet karakter landet over, og mange steder byggedes slet ikke skoler. Det begyndte man først for alvor at rette op på med en skoleordning, der forsøgsvis indførtes for Sjælland, Lolland-Falster og Fyn ved reglement af 10.10.1806. Med skoleanordningen af 29.7.1814 udvidedes ordningen til hele landet, om end gennemførelsen trak noget ud på grund af den økonomiske krise.

Den almindelige skolekasse af 1814

Skoleanordningen af 29.7.1814 lod distrikternes skolekasser afløse af skolelærerhjelpekasser på amtsniveau, mens de på sogneniveau eller pastoratniveau afløstes af to nye kasser, nemlig almindelige skolekasser og specielle skolekasser. De to nye kasser bestyredes af skolekommissioner, bestående af sognepræsten, som ledede møderne, de lokale godsejere, samt en eller to af bønderne. En af godsejerne, skolepatronen, førte regnskaberne, et andet skolekommissionsmedlem reviderede, og skoledirektionen, som samtidig oprettedes i hvert provsti med amtmand og provst som medlemmer, decidede, det vil sige afgjorde, sagerne mellem regnskabsfører og revisor.

Ved landkommunalanordningen af 1841 blev skolekommissionens opgaver overtaget af sogneforstanderskabet. Ved næste landkommunallov af 1867 blev skolekommissionen genoprettet, men kun som faglig tilsynsmyndighed. Økonomien henhørte fortsat under sog-

nekommunens politiske ledelse, nemlig det nye sogneråd. Ved samme lejlighed bortfaldt skolekassen, idet den integreredes i den nye kommunekasse.

Den almindelige skolekasse var frem til dens ophævelse med udgangen af 1867 tiltænkt at dække pengeudgifter til lærerlønninger og byggeri af skoler med tilhørende friboliger for lærere. Indtægterne bestod af en skoleskat (skolebidrag), der ligesom fattigskatten lignedes dels på hartkornet, og dels på formue og lejlighed.

Desuden regnedes efterhånden også de traditionelle degneindtægter til indtægt. Oprindeligt blev degneindtægterne oppebåret direkte af degnene, men med 1814-anordningen, som lagde op til en afskaffelse af degneembedet, overgik indtægterne til skolelærerne. Med lov af 8.3.1856 blev der skabt basis for, at degneindtægterne kunne tilfalde skolekassen.

De gamle naturalieydelser af hartkornet, nemlig levering af skolebrændsel og skolefourage, samt pligtkørsel ved skolebyggeri, bibeholdtes ved reformen i 1814. Græsningsrettighederne ændredes derimod til skolejordlodder, således som det allerede var bestemt i udskiftningslovgivningen.¹⁰

De hidtidige skolepenge afskaffedes i 1814 men genindførtes nogle steder ved loven af 1856, da lærerne fik et løntillæg udformet som et bestemt beløb pr. elev. Til finansiering heraf kunne man lokalt vælge, om forældrene skulle pålignes skolepenge pr. skolesøgende barn, eller om beløbet skulle betales af skolekassen. Skolepengeordningen ophævedes fuldstændigt fra 1.1.1901 ved en lovbestemmelse fra 1899.¹¹

Med landkommunalloven af 1867

bortfaldt skoleskatten, som i stedet indgik i en fælleskommunal skatteudskrivning. Samtidig blev det muligt for skatteyderne at betale såvel skolefourage som pligtkørsel ved skolebyggeri med penge. Fouragen skulle dog i så fald indkøbes af kommunen og ydes in natura til læreren, og samme regel gjaldt med hensyn til skolebrændselet.¹²

Det blev efterhånden tilladt på frivillig basis at slutte overenskomst mellem kommune og lærer om en pengeydelse i stedet for fouragen, hvilket skete efter årlige takster fastsat af amtsrådet.¹³ Ifølge loven af 24.3.1899 kunne der endvidere indgås frivillige overenskomster om pengeafløsning af lærernes tillagte skolelodder.¹⁴ Pengeafløsningen udvidedes ved lov af 4.10.1919, hvor det blev muligt for kommunen at kræve pengeafløsningen af såvel fourage som skolelodder, når en ny lærer tiltrådte; selve tjenesteboligerne bibeholdtes dog som en del af lønnen.¹⁵ Med hensyn til skolebrændsel begyndte ministeriet i 1915 at godkende frivillige overenskomster om pengeafløsning, mens man derimod i loven af 1919 skelnede mellem brændsel til læreren, som herefter almindeligvis skulle erstattes via en forhøjelse af pengelønnen, og brændsel til selve skolelokalerne, som fulgte de gængse overenskomster om pengeafløsning.¹⁶ Med disse tiltag svandt brugen af naturalieskatter ind, og de nødvendige pengebeløb finansieredes via den almindelige kommunale beskatning.

Den specielle skolekasse af 1814

Foruden de almindelige skolekasser oprettede skoleanordningen af 29.7.1814 også specielle skolekasser i hvert sogn.

Hovedformålet var at finansiere indkøb af undervisningsmaterialer. Kasserne blev tillagt de lokale kirkers lysepenge, visse kollekter og bødeindtægter, samt en afgift på 1½ skilling årligt pr tønde af det ager- og enghartkorn, hvoraf der svarede konge- og kirketiender. Sidstnævnte halvandenskillingsafgift indførtes i øvrigt allerede på Sjælland, Lolland-Falster og Fyn i forbindelse med skoleforsøgsordningen af 1806. I 1821 overgik halvandenskillingsafgift delvis til seminariefonden, og i forbindelse med tiendeafløsningen ved lov af 15.5.1903, ophørte halvandenskillingsafgiften fuldstændigt. Lysepengene ophævedes i 1861, hvor kravet om alterlys skærpedes.¹⁷

De specielle skolekasser bestyredes på samme måde som de almindelige skolekasser. Ved landkommunalanordningen i 1841 blev der givet mulighed for at sammenlægge de to slags skolekasser, hvilket skete i en række sogne i årene frem til den nye landkommunallov af 1867. Sidstnævnte lov skabte en fælles kommunekasse, og heri indgik de gamle skolekasser, lige med undtagelse af de tilbageværende specielle skolekasser. I en række sogne fortsatte de specielle skolekasser derfor, og de bortfaldt først, da deres tillagte indtægter ophævedes.¹⁸

Vejvæsen

Vedligeholdelsen af veje, herunder sogne- biveje, påhvilede traditionelt de nærmest boende som pligtarbejde, hvilket bekræftedes ved vejforordningerne af 13.12.1793 og 29.9.1841. Bestemmelserne herom byggede på ældre praksis, hvor hver ejendom fik sin bestemte

vejpart at vedligeholde, men forordningerne nævner også visse muligheder for pengebidrag. Sognefogeden omtales i begge forordninger som den, der havde det umiddelbare tilsyn.

Landkommunalanordningen af 1841 præciserede, at sogneforstanderskabet også skulle udøve tilsyn med bivejenes vedligeholdelse, og med vejloven af 21.6.1867 overtog sogneforstanderskabet fuldt ud tilsynet fra sognefogeden. Sogneforstanderskabet kunne udskrive pengeskatter (vejbidrag) i stedet for pligtarbejdet, men klare bestemmelser herom kom først med vejloven af 1867, hvorved grunden for alvor blev lagt til en begyndende afskaffelse af pligtarbejdet på sogne-niveau.¹⁹

Almindeligvis fungerede pligtarbejdet på den måde, at den samlede vej længde inddeltes i forhold til enhvers hartkorn. Pligtarbejdet kunne i øvrigt fordeles efter indbyrdes aftale, således at nogle bidrog med materialer, andre med penge, og atter andre med arbejdskraft.

Til vejvæsenet hørte egentlig også en opgave som snekastning. Nogle få bestemmelser herom fandtes i vejforordningen af 1793, hvilket uddybedes nærmere i reglement af 20.12.1799, som understregede, at pligten til snekastning, både med hensyn til landeveje og biveje, påhvilede de nærmestboende, eventuelt med hjælp fra nabosognene. Ved ligningen af arbejdet, opgjort i antal gangdage, anvendtes kategorierne huse, halve gårde og hele gårde, men ved lov af 30.12.1858 omlagdes ligningen fra 1.10.1859, så der i stedet blev taget hensyn til hartkorn, ejendomsværdi og folkehold. Ligningen fremgik af såkaldte snekastningslister, og tilsynet udøvedes af snefogeder udnævnt af sogneforstanderskabet og dets efter-

følger sognerådet. Fra 1.12.1891 blev det dog muligt at afskaffe snekastningen in natura, og pengeudgiften til arbejdet finansieredes herefter via den almindelige kommunale skatteudskrivning.²⁰

Brandvæsen

De første lovpligtige tiltag med hensyn til brandbekæmpelse, udover et krav om personligt at hjælpe med slukningen, indførtes på landet ved forordning af 29.2.1792. Nogle af disse tiltag skulle løses i fællesskab, nemlig pligten til at sørge for branddamme. Desuden var der, hvor beboernes økonomiske vilkår tillod det, en pligt til at anskaffe en sprøjte i hvert sogn, eventuelt således, at flere små sogne gik sammen herom. De fælles opgaver har vel nogle steder lejlighedsvis medført pålæg af pengeskatter under forvaltning af de brandfogeder, som forordningen samtidig påbød udnævnt i hver landsby. Bestemmelserne skærpedes ved lov af 2.3.1861, hvor sogneforstanderskabene fik ansvaret for at finansiere udgifterne via kommunekassen. Engangsudgifter i anledning af loven skulle pålignes af sogneforstanderskabet, nemlig med $\frac{2}{3}$ efter ejendommenes brandforsikringsværdi, og $\frac{1}{3}$ efter beboernes formue og lejlighed. De løbende udgifter skulle derimod pålignes som andre kommunale skatter. Ved kommunalloven af 1867 overgik finansieringen til den nye fælleskommunale kasse.

Fribefordringsvæsen

Indenfor sognet eksisterede en pligt til at yde kørsler i forbindelse med vedligeholdelsesarbejder på kirken (kirkeægt), og samme princip anvendtes med hensyn

til skolebyggeri. Endelig var der pligt til transport af jordmødre og læger, som skulle tilse fattige, ligesom visse embedspersoner havde ret til fri transport i forbindelse med udøvelsen af sogneforstanderskabernes opgaver.

Disse sognekørsler hvilede på hartkornet i form af en omgangsordning blandt gårdene, og de udførtes efter tilsigelse fra sognefogeden. Med landkommunalanordningen af 1841 fik sogneforstanderskabet del i tilsynet. Selv om det ikke altid overholdtes, måtte sogneforstanderskabet ikke finansiere kørslerne ved pengeskatter. Først med landkommunalloven af 1867 blev det tilladt for sognekommunerne at lade kørslerne udføre mod betaling eller helt erstatte dem med pengeydelse til de kørselsberettigede. Udskrivningen af sognekørsler in natura bortfaldt fuldstændigt ved en lovbestemmelse i 1929.²¹

Sogneforstanderskabets kommunekasse

Ved landkommunalanordningen af 13.8.1841 etableredes i hvert sogn, eller rettere i hvert pastorat, et delvis valgt sogneforstanderskab. Sognepræsten var født medlem og førte ordet i fattig- og skolesager, hvormed forbindelsen knyttes bagud til det hidtidige sognefattigvæsen og sogneskolevæsen, i hvis bestyrelser præsten havde været den ledende figur. Netop disse to områder udgjorde hovedopgaven for sogneforstanderskabet.

Det var ikke tilladt at danne en fælleskommunal kasse for fattigvæsen, skolevæsen og de andre lokale opgaver. Fattigskat og skoleskat skulle fortsat

udskrives særskilt, og de tilflød hver sin kasse. Men sogneforstanderskabet havde mulighed for at udskrive skat til en kasse, hvis formål dækkede det, som faldt udenfor fattigvæsenet og skolevæsenet. Regnskabet for denne tredje kasse – kaldet kommunekasse eller lignende – skulle føres af sogneforstanderskabets formand.²²

Kommunekassen skulle dække sogneforstanderskabets administrative udgifter til husleje, protokoller og lignende, hvortil kom en række udgifter for vejvæsenet. Fra 1861 tilføjedes udgifter for brandvæsenet. Men også andre lovregulerede områder kom efterhånden med blandt udgiftsposterne, ligesom det kunne blive bogført, at sogneforstanderskabet opkrævede og viderebetalte en række skatter til overordnede kasser.

Mange steder foretog man blot en lejlighedsvis skatteligning, når en større udgift skulle afholdes af kommunekassen. Tilmed var det ofte sådan, at kommunekassen i virkeligheden bestod af flere småkasser og småregnskaber, som dækkede hver sit særlige opgaveområde. Mod slutningen af perioden begyndte man dog i de større sognekommuner at lave budgetter for kommunekassen og at påligne en periodisk kommuneskat svarende til fattigskatten og skoleskatten.

Fattigkassen, skolekassen og kommunekassen udgjorde sognekommunens tre store kasser tilknyttet hver sine skatter. Fattigskatten var almindeligvis den største, dernæst fulgte skoleskatten, mens kommuneskatten var den mindste. Herudover faldt der pligtgydelser in natura, hovedsagelig indenfor vejvæsenet og fribefordringsvæsenet. Fattigskat og skoleskat blev opkrævet kvartårligt, og det samme gjaldt hvor kommune-

skatten var blevet en periodisk skat. Sogneforstanderskabet fastlagde skatternes størrelse, ligesom de havde bemyndigelse til at eftergive enkeltpersoner de pålagte skatter.

Sognerådets kommunekasse

Landkommunalloven af 8.7.1867 ændrede sogneforstanderskaberne til sogneråd, og i finansiell henseende etableredes et mere overskueligt system: sognekommunens regnskabsopstilling fulgte et fastlagt skema, der var et fælles overordnet kassevæsen for sognekommunen, og der fandt en samlet skatteudskrivning sted for alle sognekommunens opgaver. Den nye kommuneskat bestod dels af en hartkornsskat, og dels af en personlig skat udskrevet efter formue og lejlighed. Man fastlagde først overordnet, i hvilket forhold de to skattearter skulle bidrage til provenuet, og dernæst gennemførtes påligningen på henholdsvis hartkorn og personer. Alt dette skulle træde i kraft fra 1.1.1868.²³

Ved den store skattereform af 1903 ændredes hartkornsskatten i løbet af en overgangsperiode på 20 år, regnet fra 1.1.1905, til en skat på ejendomsværdi (ejendomsskyld). Senere blev overgangen fra kommunal hartkornsskat til ejendomsskyld dog forlænget med et år til 1.1.1926. Skatten efter formue og lejlighed bibeholdtes, men udgangspunktet blev den indkomst, hvoraf der skulle betales skat til staten. Samtidig opdeltes den i to dele, som ydedes til henholdsvis opholdskommunen og erhvervskommunen, såfremt disse ikke var ens for skatteyderen. Endelig indførtes i 1903 en sognekommunal beskatning af aktieselskabers indtægter (aktieselskabsskat).²⁴

Kommunekassen oppebar desuden visse afgifter, men de blev først af større betydning efter enevælden. Næringsloven af 1857 hjemlede således en kendelse til kommunen for næringsbevis,²⁵ og samtidig fastsattes det med hensyn til afgiften for handel med spiritus og udskænkning af spiritus (brændevinsafgift), at den skulle deles mellem stat og kommune.²⁶ En i 1911 indført forlystelsesafgift af teater-, biograf- og cirkusforestillinger m.v. tilfaldt almindeligvis kommunen med en tredjedel, og staten to tredjedele.²⁷

Sognerådsformanden optrådte som regnskabsfører for kommunekassen, hele sognerådet reviderede regnskaberne, og amtsrådet deciderede.²⁸

Afslutning

Sognekommuner og sognekommunale skatter opstod ud fra en række gamle opgavefællesskaber i det nære lokalsamfund, først og fremmest fattigvæsen og skolevæsen. Det generelle mønster var, at der til hver opgave etableredes en skatteordning, samt en kasseordning og en form for bestyrelse, efterhånden som der kom penge ind i billedet. Sognepræsten var den gennemgående figur i bestyrelserne, og dermed var distriktet – nemlig de sogne, der hørte under samme sognepræst – for de fremvoksende sognekommuner givet. Oprettelsen af sogneforstanderskaber i 1841 betød større enhed i ledelsen, men det var først med landkommunalloven af 1867, at der virkelig blev lagt op til en samlet kommunal økonomi på sogneniveau, hvor kasserne blev sammenlagt, og hvor skatteudskrivningen integreredes for de forskellige opgaver, alt sammen under

ledelse af et sogneråd. Udviklingen hang sammen med, at godssystemet fra slutningen af 1700-tallet var under afvikling og selvejet i fremdrift. Godsejerne havde ikke længere den samme interesse i at finansiere almene opgaver for bønderne, og godsdistrikterne udgjorde ikke længere en praktisk administrativ inddeling. Samtidig ønskede staten at styrke indsatsen på en række områder, og man mente, at opgaverne lettest blev accepteret af skatteyderne, hvis de administreredes og finansieredes lokalt. Grunden var dermed lagt til fremkomsten af et lokalt politisk og administrativt apparat med dertil tilknyttede lokale skatter. Sognekommunen som lokal skatteudskrivende myndighed var en realitet.

Noter

1. Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. aarhundrede, Kbh. 1940 s. 5 ff.
2. Bente Dahl Hansen: Betler eller almisselem. Studier i offentlig fattigforsorg i Sjællands stifts landsogne 1708-1802. Odense 1984 s. 50 ff.
3. Harald Jørgensen 1940 s. 8.
4. Reskript 15.6.1805 om skemaer for regnskabs-ekstrakter til Danske Kancelli.
5. J. P. Jørgensen: Landsogdenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage. Et kommunalhistorisk Bidrag. Kbh. 1890 s. 8 ff.
6. Lov 46 af 12.4.1889 om hundeafgift.
7. Lov 125 af 4.5.1907. Bekendtgørelse 128 af 25.4.1934, jvf. lov 181 af 20.5.1933 ' 334:4.
8. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536-1784, Kbh. 1916, s. 221ff.
9. Jvf. reskripter af 2.1.1739 og 8.5.1741.
10. Forordning af 23.4.1781 § 19, samt plakater af 7.10.1784 og 25.11.1801.
11. Lov af 8.3.1856 § 11. Lov af 24.3.1899 § 26.
12. Lov af 6.7.1867 § 17 og 26b, jvf. indenrigsmin. skr. af 21.3.1868.

13. Jvf. indenrigsmin. skr. af 4.1.1889.
14. Lov 47 af 24.3.1899 § 26.
15. Lov 561 af 4.10.1919 § 8.
16. Lov 561 af 4.10.1919 § 9.
17. Reglement af 10.10.1806 § 60. Kgl.res. af 3.1.1821. Lov af 19.2.1861 § 6.
18. J. P. Jørgensen 1890 s. 85 ff.
19. Landkommunalanordningen af 1841 § 17, jvf. indenrigsmin. skr. af 13.10.1849.
20. Lov 68 af 9.4.1891.
21. Forordning af 26.6.1844 § 47. Landkommunalloven af 1867 § 17. Lov 229 af 10.12.1929.
22. Landkommunalanordning af 1841 § 22, jvf. Kancelliskr. af 23.3.1848.
23. Jvf. indenrigsmin. cirkulærer af 11.10.1867 og nr. 98 af 13.4.1905.
24. Lov 85 af 14.5.1903. Lov 319 af 23.12.1924.
25. Lov af 29.12.1857 § 13, ændret ved lov 73 af 23.5.1873 § 4.
26. Lov af 29.12.1857 § 72, ændret ved lov af 2.7.1870 §§ 3 og 5, samt lov 104 af 10.5.1912 § 40.
27. Lov 112 af 13.5.1911 § 6, ændret ved lov 104 af 10.5.1912 § 22.
28. J. P. Jørgensen 1890 s. 146 ff.

Generel litteratur

Høst, Joh. Nik.: Haandbog for sogneforstandere. Kbh. 1843.

Jørgensen, Harald: Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. Kbh. 1985

Jørgensen, J. P.: Landsogdenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage. Et kommunalhistorisk Bidrag. Kbh. 1890.

Olsen, Chr.: Haandbog for sogneforstanderskaber og amtsraad i Danmark. Ålborg 1843.

Oxholm, W.: Haandbog i dansk kommunalvæsen, bd. I, Landkommunernes styrelse. Kbh. 1916.

Oxholm, W.: Landkommunernes styrelse. Kbh. 1935.

Schou, P. F.: Landkommunernes forfatning og styrelse Kbh. 1881.

Lovgivning og bestemmelser

Kvartudgaven af kongelige forordninger og andre aabne breve, 1643-1848.

Chronologisk register over de kongelige forordninger og aabne breve, som fra aar 1670 af ere udkomne, 1670-1827 (udg. Jacob Henrik Schou). Kongelige forordninger og aabne breve, 1828-1848 (udg. J.L.A. Kolderup-Rosenvinge).

Love og anordninger samt andre offentlige kundgørelser Danmarks lovgivning vedkommende, 1849-1870 (udg. T. Algreen-Ussing).

Lovtidende 1871-.

Kongelige reskripter, resolutioner og kollegialbreve for Danmark og Norge 1660-1812 (udg. Laurids Fogtman).

Kongelige reskripter, resolutioner, (reglementer, instrukser og fundatser) samt kollegialbreve for Danmark (og Norge) 1813-1870 (udg. T. Algreen-Ussing / C. Ussing / John Finsen).

(Ny) Collegial-Tidende for Danmark (og Norge) 1798-1848.

Departementstidende 1848-1870.

Ministerialtidende 1871-.

Samling af bestemmelser vedrørende sognecommunernes styrelse paa landet i Danmark (udg. J. G. Sørensen). 2. udg., Kbh. 1877.

En allegori på Øresund?

af David Burmeister Kaaring

Allegori på Øresund er vel det maleri, der mere end noget andet forbindes med den danske toldhistorie. Maleriet, der er udført af Isaac Isaacsz i Antwerpen 1622, er ofte blevet gengivet i Told- og Skattehistorisk Selskabs publikationer og forestiller Neptun og den nøgne Cybele, der tager hinanden i hånden. Gudinden for jordens frugtbarhed, Cybele, er skildret

foran et gyldent klæde, hun har en murkrone på hovedet, og med højre hånd holder hun om et overflødigshorn, mens en løve lusker knurrende rundt ved hendes fødder. Neptun er svøbt i et rødt klæde og kan identificeres ved hjælp af treforken, men ret beset er han fremstillet som en antik flodgud med en vandkrukke ved sin side og en åkandekrans i

Isaac Isaacsz, *Allegori på Øresund*, 1622, Statens Museum for Kunst, København.

håret. I venstre side åbner billedet op til et prospekt af Helsingør og Kronborg, mens Triton blæser i sit horn i forgrunden og derved kundgør havets og den frugtbare jords forening for alverden. At maleriet knyttes til toldhistorien skyldes, at Neptun og Cybele udlægges som allegoriske afbildninger af henholdsvis det danske søherredømme og den lukrative Øresundstold, der får mere konkret form i baggrundens prospekt i form af Kronborg og toldboden.¹ Den traditionelle udlægning er imidlertid blevet udfordret i en ny artikel af Juliette Roding, der foreslår, at maleriet oprindeligt var en del af en serie på ca. 28 malerier over temaet De Syv Menneskealdre, som bl.a. Pieter Isaacsz og Frantz Cleyn udførte til Rosenborgs riddersal ca. 1618-1624. Ifølge Roding er maleriets tema den fjerde levealder, Ungdommen, som er den periode, »hvor man kan blive velhavende igennem landbrug, søfart og byggeri«, hvilket angiveligt er »netop de aktiviteter, vi finder i Allegori på Øresund«.² At Øresundsallegorien har forbindelse til Rosenborgs riddersal er velkendt, for maleriet befandt sig dér i 1696, men hidtil har man formodet, at det ikke var en del af loftsudsmykningen, men snarere hang på en af væggene, måske som en del af en serie politisk-historiske allegorier.³ Rodings læsning har radikale konsekvenser, både for forståelsen af loftsudsmykningen og for fortolkningen af Isaacsz' maleri som en allegori over Øresundstolden, eftersom Kronborg og Øresund udlægges som ikke stort andet end generiske repræsentanter for Søfarten og Byggekunsten som to potentielle kilder til rigdom. Denne reduktive læsning er en af to afgørende svagheder ved Rodings argumentation, for det er

i mine øjne tvivlsomt, om Isaacsz ville have fremstillet sit landskab med den topografiske akkuratessse, han lagde for dagen, hvis han ikke ønskede, at Øresund og Kronborg skulle læses som de politisk set højspændte motiver, de var. Endvidere mangler der at blive redegjort for, hvordan allegoriens stramme komposition og barokke formsprog kan have passet ind i loftsseriens figurrige og manierede værker uden at fremstå som et fremmedlegeme.

Selv om Rodings forsøg på at genfortolke Øresundsallegorien i relation til riddersalens øvrige malerier derfor må afvises, er det alligevel stimulerende, fordi tolkningen inspirerer til en genovervejelse af de betydninger, billedet næsten per automatik tillægges. Denne artikels beskedne bidrag hertil vil være at pege på, at Isaacsz bearbejdning af de forlæg, han gjorde brug af, giver et interessant fingerpeg til forståelsen af allegorien.

At Isaacsz lod sig inspirere til Øresundsallegorien har været kendt siden Francis Beckett skrev, at forgrunden i det væsentligste var gengivet efter Rubens' maleri Havets og Jordens Forening, ca. 1615/18.⁴

Beckett behandler dette som et rent formelt lån og finder det ørkesløst at spekulere over den betydning, Isaacsz tillagde figurerne. Selv om man stadig finder hans iagttagelse gentaget,⁵ er man som oftest opmærksom på, at Isaacsz' billede på visse punkter afviger fra Rubens', hvori Cybeles traditionelle løve faktisk er udskiftet med en tiger, mens Isaacsz' løve er overtaget fra enten Rubens' Daniel i løvekulen eller hans Neptun og Amphitrite, der kendes fra en olieskitse og et nu brændt maleri; alle er fra ca. 1615.⁶ En nærmere sammenlig-

Peter Paul Rubens, *Havets og Jordens Forening*, 1615/18, Eremitagemuseet, Skt. Petersborg.

ning afslører også, at Isaacs' har tilføjet en murkrone på Cybeles hoved, der ikke kendes fra hverken Rubens' maleri eller den bevarede olieskitse, som viser et tidligt udkast til billedet. Betydningen

heraf er indtil nu ikke blevet erkendt. For hvad, der kunne have været et egenhændigt bidrag til kompositionen, viser sig at stemme overens med Pieter (2.) de Jodes kobberstik efter Rubens' komposi-

Peter II de Jode efter Peter Paul Rubens, *Havets og Jordens Forening*, kobberstik, British Museum, London.

tion, og da Cybeles tiger ikke er afbildet i stikket, giver dette også den formelle del af forklaringen på, hvorfor Isaacsz forsynede sit billede med en løve.⁷

Imidlertid kan heller ikke de Jodes udaterede stik have været Isaacsz' forlæg, dels fordi det muligvis er yngre end 1622, dels fordi Isaacsz i flere tilfælde, hvor stikket afviger fra Rubens' maleri, følger sidstnævnte. Derfor kan vi vel antage, at Isaacsz' maleri og de Jodes stik begge er udført på basis af et nu tabt (tegnet?) forstudie, hvor Rubens - vist med udgangspunkt i Kephisodotos' Her-

mes med Dionysosbarnet, ca. 375-370 f.v.t.⁸ - videreudviklede olie-skitsens komposition, men koncentrerede sig om den centrale figurgruppe.

I 1600-tallet var det at kopiere almindelig praksis for både lærlinge og mestre. »Godt kogte roer gør en god suppe«, var Karel van Manders opsummering af kopieringsvirksomhedens nytte, med den dobbelte betydning, at det nederlandske ord for roer (»rapen«) også kan betyde »at indsamle«.⁹ Altså: hvis ens lån er grundigt bearbejdede, vil slutresultatet blive vellykket. I Isaacsz' tilfælde er der dog knap tale om »godt kogte roer«, men om et umiddelbart genkendeligt lån, der endog er ophø-

jet til maleriets fikspunkt. Derved kan Isaacsz siges at benytte en anden i tiden udbredt strategi, nemlig at citere en stor kunstner for derigennem at understrege, at maleriet er i såvel formel som betydningsmæssig korrespondance med det berømte forlæg. Og Rubens' maleri var vitterligt berømt og blev kopieret ikke blot i forskellige kobberstik, men også i malerier, hvilket bekræftes af billedet Kunstkere i et galleri fra ca. 1620, hvor en variant af Isaacsz' maleri med flere interessante ligheder er givet en æresplads på galleriets langvæg.¹⁰ At

Ubekendt maler, *Kunstkennerne i et galleri*, ca. 1620, National Gallery, London.

Rubens' Havets og Jordens Forening endvidere havde en ganske særlig betydning for Isaacs nye hjemby, der er parallel med den bestilling, Isaacs havde modtaget fra det danske kongehus, gør kun dette forhold yderligere interessant.

Emnet for Havets og Jordens Forening er Scheldefloden og dens betydning for Antwerpen, hvilket var særdeles aktuelt, da De Forenede Provinser siden 1585 havde blokeret floden og dermed afskåret Antwerpen fra byens vigtigste handelsvej. I maleriet går Rubens i dialog med Abraham Janssens Schelde og Antwerpen fra 1608/09, hvori flodguden Schelde er afbildet, mens han rækker et overflødhedshorn til den murkronede Antwerpen, som responderer ved at pege på kilden til hendes velstand, den løbende flod.¹¹

Maleriet var bestilt af Antwerpens bystyre i anledning af våbenhvileforhandlingerne med De Forenede Provinser, som man håbede ville føre til, at nordnederlanderne opgav Scheldeblokaden, så at den brabantiske metropol atter kunne blomstre op.¹² Denne visuelle reference forklarer, hvorfor Neptun er fremstillet som en antik flodgud hos Rubens' og Isaacs, ligesom også Antwerpens transformation til Cybele ligger immanent i Janssens værk, idet Neptuns overflødhedshorn er placeret i Antwerpens umiddelbare nærhed, hvorved det alluderer til byens Tyche, dvs. personifikationen af dens velstand og skæbne, såvel som til frugtbarhedsgudinden Cybele og til Freden, der alle har overflødhedshornet som attribut.¹³

Abraham Janssen, *Schelde og Antwerpen*, 1608/09, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen.

Da Rubens malede sit billede, var virkeligheden en anden end i 1608. Nu vidste man, at Scheldeblokaden ikke var blevet opgivet, og at den aftalte 12-årige våbenhvile snart løb ud, uden at man var nærmere en løsning af det grundlæggende spørgsmål om forudsætningerne for en varig fred de to Nederlande imellem.¹⁴ I Rubens maleri er de konkrete referencer da også forduftet til fordel for en romantisk drøm om Scheldestadens forening med sin flod, hvorved billedet fremstår som en mere abstrakt allegori over freden som forudsætningen for velstand; et velkendt tema i Rubens' produktion.

Dette tema, freden som velstandens forudsætning appliceret på spørgsmålet om retten til vandvejene, var særdeles relevant også i en dansk kontekst, og ved at citere, eller rettere parafrasere, Rubens går Isaacsz på samme tid i dialog med Rubens' tema og med den visuelle tradition, det tilhører, og samtidig omfortol-

ker han det til en dansk kontekst. Dette sidste gøres dels ved, at Isaacsz føjer et perspekt af Øresund til kompositionen, dels ved at han flytter fokus fra Cybele til Neptun, både ved at se bort fra Sejrens Gudinde, der i Rubens' maleri lægger en laurbærkrans på Cybeles hoved, og ved at udskifte tigreren, som hos Rubens kigger op på Cybele, med en mere maskulin løve, der kan læses som et symbol på Neptuns styrke og mod. I videre forstand må løven også opfattes som et symbol på Danmarks rige, hvilket understøttes af, at Isaacsz iklæder guderne oldenborgernes gyldne og røde farver og derved etablerer en direkte reference til Christian 4.

Set i forlængelse af, at Isaacsz meget bevidst indskrives i den ikonografiske tradition, han mødte i Antwerpen, må det altså fastholdes, at Øresundsallegorien handler om det danske Østersøherredømme som kilden til rigets velstand, hvilket udtrykkes allegorisk igennem

havets hersker Neptun og frugtbarhedsgudinden, og konkretiseres i Kronborgs kontrol med indsejlingen til Sundet og Øresunds Toldkammer nedenfor. Dette tema sættes samtidig i direkte forbindelse med Neptun, der igennem de kompositionelle ændringer er gjort til hovedperson og nu fremstår som både Østersøens hersker og som den, der bringer velstand til riget. Set i forlængelse af, at Isaacsz meget direkte citerer og omformer et værk, hvis grundtema er freden som velstandens forudsætning, er det i mine øjne muligt at se iscenesættelsen af Neptun som en introduktion af et undertema i Isaacsz' billede, nemlig at Christian 4. havde bragt den fred, det danske Østersøherredømme og rigets velstand hviler på. Læst sådan synes billedet at alludere til freden i Knærød 1613, hvor Christian 4. efter at have besejret Sverige i Kalmarkrigen manifesterede såvel det danske Østersøherredømme som retten til at opkræve den lukrative Øresundstold, der er Øresundsallegoriens emne.

Sejren over arvefjenden blev et centralt emne i de udsmykningsopgaver, Christian 4. iværksatte i sidste halvdel af 1610'erne, herunder for Karel (2.) van Manders brændte Frederiksborggobelin, 1616. Den mest oplagte parallel til Øresundsallegorien er dog Adriaen de Vries' Neptunbrønd, som Christian 4. lod opføre på Frederiksborg Slot 1618-1622 som et symbol på sejren over arvefjenden, idet vi her finder en nært beslægtet ikonografi, den danske løve, tritoner, overflødhedshorn, Frugtbarheden, og brusende vandkrukker omkring den indiskutable hovedfigur, Neptun.¹⁵ Men hvor Neptunbrønden henviser eksplicit til sejren i Kalmar-

krigen i form af en figur, der er blevet tolket som både Freden og Sejren, er det anderledes med Isaacsz' maleri. Her er freden 1613 ikke et prominent tema, men snarere anledningen til overhovedet at skildre Neptun og Cybeles forening, nemlig at Christian 4. med fredsaftalen havde skaffet den vigtigste forudsætning for landets fortsatte rigdom og vælde. Dette understreger dog blot, at maleriet snarere er en »politisk-historisk allegori«, end det hører til Rosenborgs loftsudsmykning over temaet De Syv Menneskealdr.¹⁶

Noter

1. Jørgen Hein: »Christian 4. og Rosenborgs billedverden« i: Jørgen Hein m.fl. (red.): Christian 4. og Rosenborg 1606-2006, (udst. kat.) De Danske Kongers Kronologiske Samlinger, Rosenborg Slot 2006, s. 49, nr. XVI.
2. Juliette Roding: The Seven Ages of Man – The Decorative Scheme for the Great Hall at Rosenborg Castle, i: Badeloch Noldus og Juliette Roding (red.): Pieter Isaacs (1568-1625). Court Painter, Art Dealer and Spy, Turnhout 2007, s. 189-190. Til serien føjer Roding også Isaacsz' Gæstebud og Jacob Jordaens' Æneas Apoteose, Statens Museum for Kunst, inv. Sp228 og 1310a. Når Roding i sidstnævnte tilfælde tilskriver billedet til Isaac Isaacsz, følger hun Charlotte Christensen, der mener, at billedets tilskrivning til Jordaens er at gøre »for megen stads af det«, se: Charlotte Christensen: Den syvfoldige verden i Christian IV's Rosenborg, i: Den mangfoldige verden. Bodil Kaalund på Rosenborg, (udst.kat.), Kongernes Kronologiske Samling, Rosenborg 2003. Maleriet er dog almindeligt accepteret i Jordaensforskningen og ganske solidt placeret i hans ungdomsværk, cf. Olaf Koester: Flemish Paintings 1600-1800, 2000, s. 134-35.
3. Meir Stein: Programmet for udsmykningen af Christian IV's riddersal (»Lange sal«) på Rosenborg, Christian den Fjerdes billedverden, 1987, s. 49-51, og Charlotte Christensen (se note 2), s. 38, og Jørgen Hein (se note 1), s. 49.

4. Sankt Petersborg, Eremitagemuseet, kat. 1958, nr. 464, se Francis Beckett: Kristian IV og Malerkunsten, 1937, s. 98-99.
5. Hannemarie Ragn Jensen: Isaac Isaacs, i Noldus og Roding (se note 2), s. 228.
6. Julius S. Held: The Oilsketches of Rubens, Princeton 1980, kat. 238.
7. F.H.W. Hollstein: Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, IX, Amsterdam 1953, nr. 27.
8. Almindeligvis sammenlignes Cybele med Praxiteles' Hvilende Satyr, men den krydsede benstilling er i mine øjne tættere på det nævnte værk, der i øvrigt var Praxiteles' eget udgangspunkt; cf. Gisela M.A. Richter: A Handbook of Greek Art. A Survey of the Visual Arts of Ancient Greece, London 1994 (1. udg. 1959), s. 114, fig. 187.
9. Karel van Mander: Het Schilder-boeck, Haarlem 1604, fol. 5r, 46.
10. London, National Gallery of Art, inv. NG1287 (tilskrevet en ubekendt sydnederlandning), cf. Christina Corsiglia: Rubens and his Age. Treasures from the Hermitage Museum, Russia, (udst.kat.) Art Gallery of Ontario 2001, kat. 4.
11. Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, inv. 212.
12. Jan van der Stock (red.): Antwerp – story of a metropolis, (udst.kat.) Antwerpen, Hessenhuis 1993, kat. 1.
13. Christina Corsiglia (se note 10), kat. 4.
14. Margit Thøfner: A Common Art: Urban Ceremonials in Antwerp and Brussels during and after the Dutch Revolt, Zwolle 2007.
15. Görel Cavalli-Björkman: Adriaen de Vries (1556-1626), (udst.kat.) Rijksmuseum, Amsterdam 1988-1999 (oa.), kat. 37 og Charlotte Christensen: Adriaen de Vries' Neptunspringvand, i: Steffen Heiberg (red.): Christian 4. og Frederiksborg, (udstillingskatalog) Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, 2006, s. 155 ff.
16. Meir Stein (se note), s. 49-51.

Fra skat på hartkorn til indkomstskat 1818-1903

Dansk Skattehistorie V

af Erik Helmer Pedersen

Efter en prolog og en indledning har Anders Monrad Møller formet sin fremstilling af den danske skattehistorie 1818-1903 som en letlæst og alligevel ganske dybtloddende analyse i tre dele af 1800-tallets lovgivning på området. I første del, den mindste, følger vi udviklingen under den sene enevælde, i anden del står den parlamentariske dialog mellem folkestyre og kravet om særlige krigsskatter 1848-70 i centrum, og i tredje og sidste del bevæger vi os skridt for skridt frem mod undersøgelsens endemål, skattereformen af 1903, som knæsatte indkomstskattebegrebet – og ejendomsskylden. Denne konstatering bruges i realiteten som en art problemstilling, der strukturerer analysen, og forfatteren lægger ikke skjul på sin grundholdning, idet hans historiesyn byder ham at opfatte indkomstskattens indførelse som et vigtigt led i skatte- og velfærdsstatens udvikling. Modsat hartkornsskatternes fastlåste størrelse som en art skattestop var der nu åbnet adgang for, at politikerne kunne regulere skatteudskrivningen ud fra det behov, et offentligt finansieret velfærdssamfund efter deres opfattelse måtte fordr. Blot seks år senere drejedes skatteskruen for første og ikke sidste gang.

I denne langstrakte kamp om indkomstskatten tildeles godsejere som bønder med forkærlighed rollen som bagstrævet sande apostle, når de så hårdnakket holder fast ved de hævdvundne rettigheder og i sam-

me åndedrag betvivler nytten af at udvide den offentlige administration. Flere gange stempler forfatteren deres modargumenter om så vigtige forhold som skattebyrdens fordeling på land og by og landbrugets periodevis trængsler som populistisk retorik. Udgangspunktet herfor er den nedskrivning af den såkaldte »landsskat« på hartkornet på 400.000 rbdll. sølv, der skete i 1823 som led i det, forfatteren selv med en overskrift betegner som »Lettelser for det bebyrdede landbrug«. Reduktionen fik imidlertid blivende karakter og blev da ifølge forfatteren indirekte lyst i kuld og køn som en vel erhvervet rettiøhed.

Man kan dog i stedet betragte den som en stiltiende indrømmelse fra styrets side på, at man i 1818 nok havde drejet skatteskruen en tak for meget. Dengang skulle man for-ene den oprindelige hartkornsbeskatning efter boniteringen i 1688-matriklen med den konjunkturstyrede jord- og tiendebe-skatning, man havde indført 1802 i kon-sekvens af Englandskrigene og som havde jordværdien som basis. Disse satser blev naturligvis mangedoblet under inflatio-nen op til 1813-bankerotten og blev i 1811 omregnet til korn efter forudgående års kapitelstakst. Ved pengereformen i 1813 forhøjedes 1802-grundlaget med en række mindre jordskatter, og slutsummen, omreg-net i korn efter 1811-princippet og værdisat i rigsbankdaler, skulle da år efter år betales som et multiplum af 1802-satserne, i 1817 sat til 17 gange den daværende jordværdi og 11 gange den tilsvarende tiendeafgift.

I 1817 begyndte kornpriserne imidlertid deres lange nedtur, og trods en vis reduktion af årets høje kapitelstakst blev skattetrykket ubærligt for mange landmænd, store som små. De mange klageråb fik i januar 1818 regeringen til at give nødstedte landmænd henstand med skattebetalingen et par må-neder. Derpå fulgte efter finansminister v. Møstings princip en omregning af den aktuelle skattebyrde i korn til sølv (specie-daler), og da kornpriserne (kapitelstaksten) stadig var af en vis højde, havde staten sik-ret sig over for det store prisfald, der snart satte ind. Desuden skulle der betales såvel tiendeafgift som tiende af hartkornet efter 1688-matriklen. De $\frac{5}{6}$ af bankhæftelsens renter fra 1813 skulle stadig fradrages i jord- og tiendeafgiften. Hertil kom så den omtalte $\frac{1}{8}$ -dels lettelse af landsskatten i 1823. Selv om staten gentagne gange i 1820'erne kom det nødstedte landbrug i møde med hjælpe-foranstaltninger, såsom at erlægge skatten

i korn eller som i 1824 betale i sedler efter parikurs, forhindrede det dog ikke, at mange gårde og godser gik fallit og måtte overtages af staten. En del amtsforvaltere kom i øvrigt i klemme ved at bruge deres ret til at give lidt henstand med skattebetalingen. Udeblev be-talingen helt, måtte de selv punge ud med det manglende beløb.

Som det så klart og anskueligt fremstilles hos Anders Monrad Møller, fungerede styret normalt ikke som gavebod. I 1827 nedsatte man med den ene hånd eksporttolden på kreaturer og opkrævede 60.000 rbd. i ekstra skat med den anden, og i 1830'ernes begyn-delse begyndte man at opkræve en række hidtil »hvilende« småskatter på hartkornet. Bybefolkningen måtte også bøde deres part gennem den særlige bygningsafgift samt så specielle ting som gageskat og rangskat. Udover de kommunale afgifter skulle alle skatteydere betale arveskat, stempelafgift på officielle dokumentpapirer og på ens evt. li-denskab for officielle lotterier. Den politiske nyskabelse, stænderforsamlingerne, inte-resserede sig naturligvis levende for skatte-problematikken, og forfatteren giver her en højst fortjenstfuld skildring af den direkte og indirekte argumentation, der her blev ta-get i brug i det ømtålelige spørgsmål. Ordet »skatteforhøjelse« var naturligvis bandlyst, ikke mindst i en forsamling af jyske land-mænd, og skulle erstattes af »besparelser«. Tiden var jo liberal, i hvert fald landbrugslib-eral, og gang på gang blev det her fastslået, at Danmark var et kornland, og at bysam-fundet havde at indrette sig herefter.

Matriklen af 1844 sættes naturligvis også ind i sin sammenhæng, men der savnes en påpegning af, hvor snildt godsejergruppen i stænderforsamlingerne fik lempet $\frac{5}{6}$ af deres hartkornsskatter over på den gamle matrikel, medens blot den sidste $\frac{1}{6}$, oven i købet i reduceret udgave, skulle betales efter

den nye. Derved slap de med deres forøgede hartkornsbesiddelser meget billigere og det i mere end én forstand, idet den nye matrikel bl.a. skulle bruges til at beregne de (stigende) skatter til amt og kommune. Og skulle de tvinges til at sige farvel til det gamle privilegium om skattefrihed på deres jorde, skulle det i hvert fald ske mod fuld erstatning for såvel statslige som kommunale skatter. I 1844 var man i Roskilde nået så langt med drøftelserne, at der skitseredes en ordning med 25 gange erstatning, men notabene ikke for de kommunale afgifter. Forfatteren lader denne sag klinge ud gennem loven af 20. juni 1850, som gjorde alt hartkorn lige i matrikelskatter til staten mod en erstatning. Her må have indsneget sig en misforståelse, idet forfatteren generelt sætter denne til 20 gange skatteforhøjelsen. Den var imidlertid kun 15 for komplette sædegårde. I øvrigt viste det sig, at hen ved halvdelen af det privilegerede hartkorn på 48.000 tdh. ikke længere hørte til de komplette sædegårde. Resten var købstadsjord, lå under »ukomplette« sædegårde eller var bortsolgt, fortrinsvis i tiden 1792-1807, da dette ikke medførte tab af skatteprivilegiet. Ved same lejlighed samlede man en række ældre hartkornsskatter i en såkaldt »ligningsskat« på alt hartkorn på 1 rdl. 24 sk. pr. tdh.

Anden del af Anders Monrad Møllers fremstilling følger i tre kapitler udviklingen fra 1848 til 1870. Treårskrigen 1848-50 betød stærkt forøgede statsudgifter, og allerede 5. juni 1848 kom en forordning om en krigsskat på 4 mio. rdl., som udover indirekte afgifter indebar forhøjede normalskatter på så at sige enhver form for indtægt samt visse told- og afgiftsforhøjelser. Kort forinden havde nationaløkonomen og publicisten C.N. David offentliggjort en lille pjece herom, hvori han dels advokerede for større hensyntagen til de fattige, dels henledte

opmærksomheden på den indkomstskatteform, England havde indført i 1842. Alle med en indtægt på mere end 150 pund sterling skulle betale 2,9 % af den skattepligtige indtægt.

Hvad der ikke fremgår af forfatterens redegørelse, er at indkomstskattebegrebet faktisk blev luftet rent politisk i forbindelse med 1848-49 krigsskatten, sådan som det fremgår af den udmærkede oversigt, Helge Nielsen og Victor Thalbitzer fremlagde i 1948 (genoptrykt 1976), *Skatter og Skatteforvaltning i ældre Tider*. To Roskilde-stænderdeputerede, deriblandt den agrarisk-liberale godsejer P.A. Tutein, ville foretrække en formue- og indtægtsskat, og stænderforsamlingens kommissarius, den senere finansminister, rigsgreve Wilhelm Sponneck, talte ved sin forelæggelse af regeringens egen proposition varmt for en progressiv indkomstskat til gavn for de fattige. Beklageligvis savnedes hertil det nødvendige skattetekniske apparat, konstaterede han. I stedet måtte man nøjes med skattefritagelse for de laveste indtægter og ellers beskatte de forhåndenværende indtægtskilder.

Til gengæld ydes Sponnecks varme følelser for en indtægtsskat al mulig honnør af forfatteren, da denne et par år senere som finansminister skulle fremlægge regeringens forslag til en ny krigsskat. Som tidligere ville regeringen helst skride til en indkomst- og formueskat, vel at mærke som en længerevarende foreteelse, men endte alligevel med at fastholde 1848-principperne med visse forhøjelser. Forgæves talte C.N. David indkomstskattens sag; forslaget blev til lov 15. maj 1850, men kun for ét år og dermed til halve satser. Den blev næsten uændret forlænget året efter, men som det skildres hos Monrad Møller, kom Sponneck ikke samtidig igennem med et forslag om en indkomstskat på 2 %, »ved roligere forhold«

forhøjet til maks. 3 % for indtægter på 2.000 rdl. og derofter, men bestemt ikke en progressiv skat i socialistisk forstand, hedder det hos Thalbitzer & Nielsen. Da Tscherning varmt talte progressionens sag, om end man derved risikerede, at initiativrige folk tabte lysten til at investere, opfattede Sponneck det nærmest som socialisme, der tangerede kommunisme! Den vægelsindede David på sin side så det som en plyndringsteori, ikke en beskatningsteori. Selv i Sponnecks regi var den slags farligt; »man skal ikke byde Fanden en Finger« (Th. og N, s. 165)

Da folketingsudvalget vendte tommelfingeren nedad ved bl.a. at mene, at idéen forudsatte oprettelse af særlige skattekrede med mindst 5.000 indbyggere, trak Sponneck forslaget tilbage. I november 1851 genfremsatte han sit forslag, nu for fem år 1853-57 og med en skatteprocent på 4, men det nåede kun frem til 2. behandling. Ikke engang David tog det til sit hjerte; kun lederen af venstrepartiet Bondevennerne, fhv. krigsminister A.F. Tscherning fandt, at et nyt skattesystem burde prøves i praksis. Som forfatteren ser det, mistede Danmark gennem disse manøvrer chancen til at blive et af indkomstbeskatningens pionerområder. Dog reddede København delvis den nationale ære på dette område ved i 1861 at få indført en indtægtsskat på maks. 3 % af nettoindtægten, en sats man nåede op på i 1880, men derefter ikke kunne røkke ud af stedet. Heldigvis for dens tilhængere mere end 4-dobledes antallet af skatteydere, så at provenuet 6-dobledes ca. 1862-1900.

Krigen i 1863 krævede på ny ekstraskatter om end i beskeden målestok, sammenlignet med Treårskrigen. Som forfatterens skarpe analyse viser, søgte man også denne gang at »sælge« indkomstskatten, og ved krigsskatte-loven af 21. marts 1864 blev den lokale ligning gennemført på al indtægt i penge og

hjemmeforbrugte naturalier i 1863. Landmænd med mere end 4 skp. htk. skulle først udrede en ekstra hartkornsskat, derefter deltage i den interne fordeling af den kontigenterede byrde, kommunen var blevet pålagt af vedkommende amtrådskreds og vægtet halvt efter hartkorn, $\frac{1}{4}$ efter folketallet 1860 og $\frac{1}{4}$ efter amtsrådets skøn. To senere forsøg, henholdsvis i 1865-66 og 1866-67 på at indføre en ny ekstraordinær skattelov mislykkedes, men 3. gang slap en sådan lov igennem, ikke som af finansministeren tænkt som en fælles indkomstskat, også på landmænd, men som en stort set uændret gentagelse af 1864-lovens principper. De fleste politikere betvivlede, at man kunne finde frem til den reelle skatteindtægt og ville da foretrække at ligne efter »formue og lejlighed, dvs. lokalpolitikernes frie skøn.

For at få dækket nogle af udgifterne ved den forøgelse af det militære beredskab, man følte sig tvunget, respektive opmuntret til at foretage under den fransk-tyske konflikt i 1860'ernes slutning, fremlagde finansminister Fønnesbech november-december 1869 efter et mislykket forsøg to år tidligere både et lovforslag til en ekstraordinær skat og en permanent indkomstskattelov. Principperne i sidstnævnte skulle også gælde for førstnævnte. Takket været forfatterens analytiske skarphed bjerges læserne nogenlunde helskindet igennem den komplicerede forhandlingssituation, disse forslag affødte på Rigsdagen. Fønnesbech havde her fået den snilde idé at påligne landbrugsejendomme på 1 tdh. og derofter en indtægt på 6 % af ejendomsværdien. Det var et helt urealistisk højt tal, hævdede landbrugsfolket på tinge, og de to love af 2. juli 1870 fulgte 1867-principperne, dog med den ændring, at kommunerne ikke blev pålagt et bestemt beløb, men blev gjort afhængig af, hvad hver enkelt borger skulle betale i skat ud fra procent-

sats, der gjaldt for beregning af nettoindkomsten. Da Fonnesbechs efterfølger som finansminister, lægen C.A. Fenger, i oktober 1871 søgte at få dækket en underbalance på finanslovsforslaget på 1,4 mio. rdl. samt store forventede statsudgifter via en ekstraskat på 3½ % af nettoindkomsten. Den kom han ikke igennem med og slet ikke, da han havde sat sin stilling ind herpå. Forfatteren antyder med rette, at man her kunne se forpostopstillingen til den senere forfatningskamp. Dertil kunne man føje, at danske skatteydere og især dem uden for Valby Bakke kunne få koldsved ved at se en forgyldt skatteskrue glimte farligt i en reformpolitikers hånd, især hvis den havde socialistisk drejet venstregevind.

Tredje og sidste del på 120 sider med overskriften »Det sidste lange stræk frem mod 1903« er viet indkomstkattens lange og trange fødsel i skæret af den politiske strid om parlamentarismens sejr over gods-ejerstyret af 1866. I denne strid fik skatte-spørgsmålet over tid en status som en slags fortærræn, hvor man forsøgte at råbe hinanden op fra de respektive skyttegrave. Inden man var kommet så langt, havde man i 1868 fået købstædernes skatteforhold passende moderniseret, om end de folkevalgte ligningskommissioner stadig skulle udskrive de personlige skatter efter formue og lejlighed, ikke blot vurderet rent individuelt, men også relativt i forhold til andre skatteydere, viste det sig i praksis. Tre år senere søgte en venstrepolitiker i forreste række, J.A. Hansen at få løst det intrikate problem om en mellemkommunal beskatning, når arbejdssted og opholdssted ikke var identiske.

Heller ikke den altid så velmenende finansminister C.A. Fonnesbech fik bjerget et tilsvarende forslag igennem i 1873, og selv den moderate venstrepolitiker Frede Bojsen blev afvist, da han i 1879 søgte at løse knuden ved

at foreslå, at det omstridte krav om en almen pligt til indtægtsopgørelse kun blev praktiseret over for skatteydere med et sådant dobbeltliv og da med opholdskommunen som det sted, hvor ligningen skulle ske. Ironisk engageret må forfatteren da konstatere, at det mellemkommunale beskatningsproblem ikke lod sig rokke en tomme helt frem til situationen omkring Estrups påtvungne afgang som konseilspræsident 1894. Et person- og embedshistorisk interessant kapitel 7 om den lokale skatteforvaltning tjener her som en hvilepause, inden det endelige opgør om indkomstkatten rulles over skærmen i de sidste to kapitler.

Den hen ved syv år lange ørkenvandring, set fra de skiftende højreregeringers synspunkt, havde som fremadgående kraft et bredt ønske om at få skattesystemet moderniseret i alle dets afskygninger. Det kunne alle for så vidt være enige om, men når så skattebyrden dermed skulle omfordeles, kom det til en direkte konfrontation mellem modgående interesser af fundamental natur. By-land udgjorde den ene konfliktlinje, en anden var landbostandens interne uenighed, hvor storbruget nødigt ville give slip på hartkornsbeskatningens indbyggede privilegier af politisk natur, mens gårdmænd og husmænd ville aflastes herfor, og en tredje og sidste konfliktlinje var det fremvoksende socialdemokratis brændende ønske om en social omfordeling. Den politiske debat herom har afkastet hundred- ja tusindvis af spalter i Rigsdagstidendes forskellige afdelinger, men vor forfatter går modigt til værks for at finde frem til det essentielle i dokumentstakken.

Udgangspunktet er de forslag, finansminister Chr. Lüttichau og indenrigsminister H. Hørring fremsatte i Folketinget 22. januar 1897, henholdsvis om en ny statslig indkomst- og formueskat og en modsvarende

overførsel af dele af de statslige hartkornsskatter og bygningsafgifter til de hårdt anspændte kommuner. Det må anerkendes, at forfatteren går direkte til værks; alligevel savnes en tekstuel indramning af forhandlings-situationen, ikke mindst fordi det flere steder betones, at vi er ude i et politisk-historisk ærinde. De to fagministre var medlemmer af lensbaronen fra Gaunø, Tage Reedtz-Thotts regering, som i 1894 tog over efter Estrupiatet. Derfor må det antages, at konseilspræsidenten og eventuelle ledende folk havde sat deres godkendelsesstempel på forslagene, som jo ret beset var en tydelig opfordring til Venstre om at gå ind i en seriøs forhandling.

Tilsvarende måtte det udfordre betydende højrefolk fra både land og by, og Reedtz-Thott var i forvejen ikke Estrups bud på sin efterfølger. Desuden havde Reedtz-Thott som regeringsleder selv lagt strikken om sin egen hals, konstaterede den detroniserede konseilspræsident, da Reedtz-Thott i oktober 1896 tog afstand fra nye provisoriske finanslove som i Estrup-tiden. Disse to ting i forening forklarer den begejstring, hvormed Venstrereformpartiets stærke mand, J.C. Christensen mødte de to forslag. Det var jo Venstre, som i 1872 havde gjort indkomst- og formueskatten til et politisk hovedkrav. Den 23. maj 1897 åbnede Estrup da også lemmen til det politiske skafot, og som Reedtz-Thotts efterfølger fandt man med meget besvær frem til indenrigsminister Hørring, som atter havde et stort besvær med at lokke egnede ministerkolleger om bord på den synkende skude. Dernæst dummede han sig rent politisk, da han under finanslovsforhandlingerne oktober 1897 afviste J.C. Christensens ønske om at gentage Reedtz-Thotts løfte om holde sig fri af provisoriepolitik. Forfatteren anlægger en sympatisk forstående tone over Hørring som en saglig velfunderet embedsmands-

politiker, som desuden havde Christian IX's bevågenhed, men politisk tæt havde han ikke. Det viste sig bl.a. ved, at han overså den moderate højrepolitiker Mogens Frijs' advarselssignaler. Da Frijs og andre brød ud og dannede en partigruppe i landstinget, De otte, var Hørrings- og skattelovsforslagene - skæbne beseglet. J.C. Christensen fik nedsat en parlamentarisk skattekommission 3. april 1900, og som det levende og instruktivt skildres af Anders Monrad Møller, fik han og hans håndgangne mænd på rekordtid stablet et rekonstrueret og på mange måder fornyet skattelovskompleks på benene.

Hørrings efterfølger 27. april 1900 blev stamhusbesidderen fra Broholm, Hannibal Sehested. Han overtog på mange måder et politisk fallitbo, og det skulle ikke forbedre forhandlingssituationen omkring skatte-lovene, at han som finansminister valgte økonomen, W. Scharling. Med sin kritiske holdning til 1880'ernes andelsorganiserede landbrugsomlægning som Danmarks økonomiske fremtidsmodel havde denne påkaldt sig venstrebøndernes uvilje, og da han i Landstinget genfremsatte skattelovene uden at tage hensyn den ændrede form, Folketinget havde givet dem ved sin vedtagelse i 1899-1900-samlingen og desuden »glemte« tiendeafløsningsforslaget, var det slut med Venstres i forvejen helt udmalkede forhandlingsvilje, så meget mere som man nu havde et modspil i skattekommissionens omfattende beretning. Venstre havde i øvrigt ekstra grund til at godte sig den vinter. Højres ledende kraft, højsteretssagfører P.G.C. Jensen forærede modparten den udmærkede idé at erstatte hartkornsbekæmpningen med en lavere takseret ejendomsskyld, og da Folketingets finansudvalg under J.C. Christensens ledelse i øget tempo tømte statskassen uden at skaffe nye midler, og da Scharling ikke kunne gennemføre et udenlandsk

statslån til at dække underskuddet, måtte han som den første minister siden 1848 overtrække statens konto i Nationalbanken. Konsekvensen blev Systemskiftet 1901 og den store skattereform i 1903, som indførte indkomst- og formueskatten og erstattede hartkornsbeskatningen med en ejendoms-skyld, som ret beset gav landbruget en stor skattefordel.

Disse noget langstrakte bemærkninger skulle vise, at de tre højreregeringers fiasko på skattelovsområdet ikke alene skyldes divergerende opfattelser af skattelovgivningens principper, sådan som forfatterens analyse så instruktivt viser det, men nok så meget en kombination af Højres svigtende tilslutning blandt vælgerne og en politisk-strategisk fejlbedømmelse af den til enhver tid eksisterende forhandlingsposition. Venstres gårdmandsvælgere måtte have en skattereform med indbyggede fordele, inden Socialdemokratiet med eventuel støtte fra Venstres radikale grupper pressede for hårdt på.

Taget under et skulle de fremførte bemærkninger tjene til at vise, at forfatterens på mange måder dygtige og stringente analyse efter anmelderens skøn indsnævrer forståelsesrammen på en del punkter. Desuden må man, ikke mindst for de ældre perioder, anholde en tendens til at overvurdere indkomstskatten som selve kerneelementet i skattelovningens historie. Klart nok kan man ikke forlange af en skattehistorisk fremstilling, at den tager hensyn til det historiske forløb i sin helhed, men da skattepolitikken og -administrationen til enhver tid er underkastet overordnede prioriteringer og afvejninger, må den grundlæggende vurderes i sin økonomiske og politiske sammenhæng. I sin epilog lægger forfatteren ikke skjul på, at han nærer større tiltro til en saglig og redelig embedsmandsadmini-

stration, nærmest af enevældig karakter, end til et partipolitisk forhandlingssystem, hvor en snæver interesseforfølgning synes at bestemme forløbet. Rent historisk kan man her over for gøre gældende, at landborepræsentanterne på tinge også mente at tjene nationale interesser, når de tilsyneladende så ensopret hævdede landmændenes økonomiske interesser og det på andre gruppers bekostning. Produktionen og eksporten af landbrugsvarer, først som naturalier, senere som forædlede husdyrprodukter, var efter de flestes opfattelse 1800-tallets mest indbringende aktiv, men det forudsatte, at den danske landbrugseksport til enhver tid var konkurrencedygtig. Direkte statsstøtte til eksporten kunne naturligvis ikke komme på tale i landbrugsliberalismens storhedsperiode, men reducerede produktionsomkostninger i form af lavere skatter var en anden sag. Selv om den slags overvejelser ikke direkte lader sig dokumentere hos datidens politiske elite, kunne de pr. definition ikke være uinteresserede i, at man søgte at fredhellige vort største aktiv på den tid. At byinteresserne også ville have en plads i solen, behøver heller ikke nogen nærmere påvisning.

Skattehistorie kan angribes fra mange vinkler. Monrad Møllers tilgang forekommer anmelderen diskutabel, men er man som han sindet at få klarlagt, hvornår indkomstskatten og dermed en af velfærds-samfundets støttepiller kom til verden, giver hans bog god besked. Og det på en let og elegant måde, hans akademiske ironi ikke at forglemme.

Anders Monrad Møller: Dansk Skattehistorie V. Told- og Skattehistorisk Selskab, København 2009, 306 s., 328 kr. for medlemmer.

Fra VIRK-register til Oppebørselssekretariat. April 1976 – maj 1980.

af Frode Bang

I april 1976 kom så den helt store omvæltning i registeret, idet der i et vist omfang skulle foretages en konvertering af de registrerede forhold. Som tidligere omtalt var det hidtil kun registreringer vedrørende MOMS og forhold i henhold til toldloven, der var oprettet i EDB-systemet. Nu skulle alle andre afgiftsforhold også indkøres i dette system, og alle registreringsanmeldelser skulle samles under den respektive virksomheds moms-registreringsanmeldelse.

Punktafgiftsannonelserne, der hidtil havde siddet i ringbind for hver punktafgiftsart, skulle således overflyttes. Denne sammenlægning ville gøre det daglige arbejde mere praktisk for enhver bruger, idet man straks ville få overblik over hver virksomheds fulde registreringsforhold. Hver afgiftsart skulle herefter indkodes i systemet med hver sin lovkode, som senere - for hver virksomhed - i Datacentralen ville blive udskrevet i klar tekst på en oversigt, der så skulle indsættes som bilag ved hver virksomheds samlede registreringsforhold i vore ringbind.

Det blev samtidig muligt til systemet at indrapportere mere fyldestgørende henvisninger mellem nummersatte registreringer med samme juridiske ejerforhold (DEL-registrering), ligesom det blev muligt at oprette henvisninger mellem en fysisk eller juridisk person, der var eller blev registreret som personlig ansvarlig indehaver af flere

registrerede enheder (INDEHAVER-sammenfald).

Under visse omstændigheder kunne flere nummersatte selvstændige juridiske enheder for visse afgifter lade sig registrere med et yderligere VIRK-nummer til brug ved fælles afregning af det aktuelle afgiftstilsvaret (FÆLLES-registrering). Der blev ved oprettelsen straks indkodet henvisninger mellem alle de implicerede VIRK-numre.

Alle disse henvisninger blev foretaget med udgangspunkt i det for registreringen fastlagte virksomhedsbegreb, der knyttede sig til den eller de, der hæftede for de økonomiske og øvrige dispositioner. Altså var det af hensyn til hæftelses- og ansvarsforholdet, at disse henvisninger skulle oprettes i VIRK-registret for derved at klarlægge sammenhængen mellem de VIRK-numre, hvorunder samme fysiske eller juridiske person var eller blev registreret.

Det var en god ide af direktoratet at gennemføre hele denne konvertering, der i en given situation kunne danne grundlag for at give nyttige oplysninger om en virksomheds samlede registreringsforhold og afgiftstilsvaret hele landet over, således at der eventuelt kunne foretages udlæg for eventuelle restancer på bredt plan.

Direktoratet arrangerede et fem-dages kursus i Idrættens Hus, hvor der var deltagere fra TCO (Toldvæsenets Centrale Oppebørselskontor), det københavnske område og fra hele provinsen. Fra provin-

sen deltog en vicetoldinspektør og en kontordame fra hvert toldkammers VIRK-register. Da jeg havde fået til opgave at forestå konverteringen hos os, skulle jeg på kursus sammen med tre dygtige damer, nemlig assistenterne Winnie Jensen, Ruth Møller og Hanne Skytte.

Det skulle vise sig at blive et af de bedste kurser, jeg havde været på; også fordi direktoratet havde stillet særdeles kompetente folk til rådighed. Jeg vil her nævne VTI Martin Regnar, TK Hans Jørgen Kristensen (den ældste af to, som havde samme navn) og TA Ib Skytte. Disse personer var eminente i deres undervisning. Der var ikke et eneste af de mange spørgsmål fra os, som de ikke kunne besvare fyldestgørende. Dette, sammen med vore utroligt mange notater, gjorde, at vi stod godt rustede til at gå hjem på toldkamret og sætte arbejdet i gang.

Efter endt kursus fredag middag kunne vi fra København nå at møde på vores arbejdssted om eftermiddagen. Her blev jeg af TI Nersting pålagt at fortælle alle afdelingens medarbejdere om de nye ting den kommende mandag formiddag. Jeg begyndte derfor straks at udfærdige instrukser i flere eksemplarer, således der kunne arbejdes på bredt plan, idet der i starten var afsat 4-5 personer til at udføre arbejdet.

Da jeg hen på eftermiddagen blev klar over, at det var nødvendigt at anvende det meste af den kommende weekend for at færdiggøre instruksen, fik jeg tilladelse til at sidde hjemme og arbejde. Det blev en slid-som, men også meget interessant weekend for mig, ligesom det blev en fornøjelse for mig om mandagen at fortælle om dét, der skulle ske og med at sætte det hele i gang sammen med de tidligere omtalte damer.

Alle var som ventet meget interesserede i disse nye ting, og de direkte implicerede

damer gik til arbejdet med megen iver. Der var ganske vist en smule knas i starten, men det varede ikke længe, inden hver havde fundet ud af det. Når der opstod problemer, talte vi sammen derom og løste opgaverne i fællesskab uden mislyde fra nogen.

Det vil ikke her være rigtig af mig kun at rose denne arbejdsgruppe. Jeg vil også sende en venlig tanke og ros til de andre piger uden for gruppen, som jo skulle klare hele det øvrige daglige arbejde uden hjælp af de, som var afgivet til omtalte arbejdsgruppe.

Når jeg nu fortæller, at vi en overgang af ringbindene havde udtaget ca. 30.000 registreringer til ekspedition, og at vi midt i denne tid (vist i maj 1976) pludselig af direktoratet blev beordret til at overflytte hele registeret til Gammelholm, vil enhver kunne forstå, at det var svært at bevare det ønskede overblik, især når flere af de udtagne anmeldelser skulle bruges som led i daglige nye ændringer i de registrerede forhold. Vi måtte så alle finde en grimasse, der kunne passe, selvom det var utroligt svært. Jeg gentog foredraget om de nye tiltag flere gange på opfordring

TI Nersting, VTI Aagaard og TK Pettersson indfandt sig på Gammelholm for dér at besigtige lokalerne på 1. sal og finde ud af, hvor de forskellige medarbejdere skulle sidde og samtidig tage stilling til, hvorvidt der skulle opsættes skillevægge. Nogle af kontorerne var nemlig meget store. Samtidig fik jeg i Snorresgade til opgave at fordele de fra flyttefirmaet modtagne flyttekasser i det nødvendige omfang samt påse, at pakningen blev foretaget i overensstemmelse med de af firmaet stillede krav, og at disse kasser efterhånden blev forsynet med de lokalenumre, der skulle anvendes på Gammelholm, efter den liste, som ovennævnte tre kolleger havde udfærdiget. Da pakkearbejdet efter nogle dages

forløb var foretaget, blev jeg beordret til Gammelholm for at dirigere flyttekasserne på plads, efterhånden som flyttefolkene mødte op med disse.

Gammelholm (toldkammerbygningen i Havnegade): 1.6.1976 – 30.4. 1980

Jeg var naturligvis spændt på, hvor jeg skulle placeres. Til min store glæde kunne jeg tage den tidligere havnefogeds kontor mod havnesiden i brug, hvorfra der var fin udsigt over vandet mod Amager (og direktoratet). Men ellers var de øvrige forhold på stedet ikke helt i orden, og der var en del håndværkere i gang med at opsætte diverse skillevægge, så der kunne blive de nødvendige kontorpladser til den aktuelle opdeling efter arbejdets art. Ledelsen og TK Pettersson fik selvfølgelig også egne kontorer. Derudover skulle der være plads til arkiv og alle vore ringbind med de ca. 80.000 VIRK-numre.

Efter min ankomst til stedet mødte VTI C.O. Groth-Pedersen op for på direktoratets vegne at inspicere lokaliteterne og samtidig tale med mig, der jo faktisk havde ansvaret for stedet. De øvrige fra TA-klassen var beskæftiget i Snorresgade, og TI Nersting havde ferie. Groth-Pedersen gjorde mig opmærksom på, at flyttefolkene havde en regel vedrørende drikketider under deres arbejde, og at han af denne grund havde accepteret, at der af toldvæsenet blev stillet sodavand til rådighed for disse folk. Det blev indskærpet over for mig, at drikkevarerne kun var bestemt for flyttefolkene, og at personalet i VIRK-registret ikke måtte nyde noget deraf. Jeg tror nok, at jeg så noget igennem fingrene med denne forholdsordre; hvorfor skulle disse »puklende« piger ikke også kunne læske deres tørre ganer. Den første dag på stedet skete der absolut

intet, og alle pigerne mødte lidt efter lidt op hen på formiddagen men kunne ikke arbejde, idet flyttekasserne ikke var kommet endnu. Ved middagstid spurgte Ruth Møller mig, om ikke det var en god ide, hvis de alle måtte bruge tiden til at tage en smuttur med en af bådene til Sverige. Da jeg kunne se det fornuftige deri – og jeg havde fået overdraget »kommandoen« på stedet - gav jeg mit samtykke dertil. Jeg vidste udmærket, at jeg kunne få ballade med ledelsen, hvis det blev opdaget, men hvorfor skulle jeg ikke benytte mig af den mig givne mulighed for at tage et ansvar. Det var en flok glade piger, der invaderede en Malmø-båd, og de var alle i endnu bedre humør, da de ca. 3 timer senere vendte tilbage. De havde virkelig fortjent den tur - og blev endnu mere tjenstivrige. Det var nu en dejlig tid.

Dagen efter begyndte vore kasser at indfinde sig, og vi fik forrygende travlt med at pakke ud. At jeg først kunne blive færdig med min udpakning sidst på dagen, skyldtes mit arbejde med at vise flyttefolkene til rette. De gik jo i en stadig strøm op ad trappen med både kasser og alle ringbindene, hvor sidstnævnte i løs tilstand blev båret på ryggen på L-formede »træhylder« forsynet med et par læderremme, der over hver skulder blev holdt stramt på plads af hænderne foran på kroppen. De mindede næsten om bærere, som man på film har set hjælpe opdagelsesrejsende før i tiden.

Jeg har tidligere omtalt, at vi skulle opfylde vores pligtige compensationstid, og her kan jeg for mit vedkommende tilføje, at jeg i denne tid for en enkelt måned opnåede at komme op på 87 timer, den næste på 50, hvorefter det så lidt efter lidt blev muligt at nedtrappe så mange af disse overtimer, at jeg efterhånden igen kom på det normale niveau på de ca. 30-35 overtimer

pr. måned. Det højeste antal journalsager i denne tids ventebunke var helt oppe på 70 stk.

Da den specielle arbejdsgruppe igen kunne tage fat på deres ændringsbunker, var der gået nogle dages arbejde tabt. Hen ad vejen viste det sig, at det ikke var tilstrækkeligt med arbejdsgruppens 4-5 medarbejdere. Nersting bad derfor toldkamret i Kigkurren om at låne 3 personer fra dette sted. Vi fik så hjælp af kolleger fra toldassistentklassen. Da disse tilsyneladende ikke var helt tilfredse med at udføre det dem pålagte arbejde, havde de åbenbart talt med en tillidsmand i foreningen, idet han et par dage senere mødte op hos mig på Gammelholm for at høre nærmere om, hvorfor hjælperne skulle komme fra nævnte klasse. Jeg måtte så gøre ham opmærksom på, at det ikke var mig, men Nersting, som havde anmodet om hjælp, og at det derfor var ham, der skulle tales med, men da Nersting ikke var til stede denne dag, kom der ikke noget videre ud af tillidsmandens fremmøde.

Jeg blev senere orienteret af Nersting om, at han havde anmodet om at få hjælp af 3 personer uden at have præciseret fra hvilken personalekategori, disse skulle komme.

Den 1. juli 1976 blev Pettersson efter ansøgning forflyttet til Herning, hvilket var et stort tab for os, der således måtte give afkald på »et omvarende leksikon«. Vi tog en vemodig, men alligevel festlig afsked med ham. Han blev erstattet af OTA Connie Pedersen fra vores eget toldkammer i Kigkurren. Noget senere overtog TK Edith Wilhelmsen (Wilhelmine) hendes plads. De var begge to meget flinke og omgængelige, og de satte sig med stor interesse ind i deres sagsområder.

Denne sommer vendte VTI B. C. Pedersen (BC) tilbage til vores afdeling og kom

til at virke som afdelingens næstkommanderende.

Det, der blev noget specielt for mig som OTA, var, at jeg af Nersting i løbet af juli 1976 blev opfordret til at spise frokost sammen med ham selv, B. C. Pedersen og Aagaard på »BC's« kontor. Så kunne vi, som han sagde, benytte denne tid til at drøfte det daglige arbejdes eventuelle problemer på et bredere og gavnligt plan og derved få bedre kendskab til hinandens problemer. At vi derved også fik et bedre personligt kendskab til hinanden, var ikke til nogen skade. Herunder blev vi også bekendt med, at en kollega havde fået konstateret en spirende sclerose. Han prøvede på, at holde humøret oppe ved at gå og småpjatte med, at folk, som ikke kendte ham, ville tro, at han var hønefuld, når han gik hen ad gangen med ofte slingrende bevægelser fra den ene væg til den anden. Ak ja, »Sorrige og glæde – de vandre til hobe...« - som skrevet står i en salme.

Udover de faglige drøftelser under disse frokoster, hvori jeg deltog aktivt, blev personalsituationen af og til også omtalt, men disse drøftelser holdt jeg mig helst ude af og var neutral med mindre, at der blev stillet direkte spørgsmål til mig. Jeg var jo ikke i ledelsessystemet og forsøgte ikke på nogen måde at blande mig.

Det er muligt, at enkelte har hvisket og tisket om, at jeg rigtig havde fået mænget mig ind hos vore ledere, men lad mig her slå fast, at jeg aldrig nogensinde har tænkt på at få nogen som helst personlig gevinst ud af disse samtaler. I al beskedenhed vil jeg også gerne udtale, at det aldrig er kommet nogen til skade, at jeg var »ophøjet« til frokostspiser – tvært imod, og tavshedspligt til begge sider var for mig en naturlig ærressag under disse frokostsamtaler.

Under disse spisninger bemærkede vi, at

Nerstings helbred ikke var for godt. At han pludselig i en alder af 67 år afgik ved døden under sin sommerferie i 1977, kom alligevel helt uventet for os og lagde en tristhed over det daglige arbejde. Jeg mistede derved min »sparringspartner« på fodboldområdet. Til større fodboldbegivenheder indgik vi nemlig ofte væddemål om hvilket hold, der ville vinde. Som regel sagde Nersting: »Hr. Bang! Jeg vil gerne sætte en guldøl på spil, men De må gerne nøjes med at sætte en almindelig øl på spil; De får jo mindre i løn end mig«.

En episode, som jeg synes skal med her – også for at give en lille karakteristisk af, hvorledes min daværende afdelingschef også kunne være. Jeg havde engang, medens vi var i Snorregade, tabt til Nersting, og han havde ganske naturligt forventet, at jeg havde givet ham den vundne øl ved den første derefter kommende frokost i kantine, men da jeg så, at han – ganske vist med et tomt ølglas foran sig – sad sammen med DTC'erne F. Dahl Nielsen og Henry G. Petersen, ville jeg ikke »blære« mig ved i de tilstedeværendes påsyn at servere en øl for ham.

Efter endt frokost gik han med glasset hævet foran sig og tilkastede skiftevis glasset og mig flere sigende blikke. Dette fik mig selvfølgelig til straks derefter at henvende mig hos ham på hans kontor for at forklare grunden til, at han måtte spise sin mad uden den vundne øl fra mig. Da han havde givet udtryk for, at han udmærket godt kunne forstå min tankegang, tilføjede han venligt, at så måtte vi spise frokost sammen på hans kontor dagen efter, hvilket vi så gjorde.

Den 1. august 1977 blev VTI Martin Regnar udnævnt til toldinspektør og blev samtidig leder af vores afdeling. Da der ikke kom til at ske ændringer, fortsatte hver

især med deres sædvanlige arbejde, og han gled ind i vores frokostspisning uden kommentarer. Senere fik vi også indlemmet Wilhelmine i denne spisning, og jeg synes bestemt, at vi havde det rigtig hyggeligt. Regnar havde fra sin tid i direktoratet og TCO et godt kendskab til vores arbejdsområder, men måtte selvfølgelig sætte sig ind i de mere specifikke ting. I ham fik jeg bestemt også en kvalificeret medspiller, hvor dét, man forelagde for ham, ikke gik ind af det ene øre og ud af det andet. Han var altid parat til at høre om nye ideer, sætte sig ind i dem – tog ofte sin fritid i brug dertil – og var aktiv med til at realisere nye tiltag.

Den 1. oktober samme år blev der indført afgift på olie (gas- og dieselolie samt fuelolie, senere også fyringstjære og petroleum), der af olieselskaberne blev indført her til landet, og som kun måtte opbevares på af toldvæsenet godkendte tanke. Enkelte selskaber havde tanke flere steder i landet, og da disse kunne registreres sammen med et selskabs hovedvirksomhed, blev det for os aktuelt at få indhentet tankgodkendelse fra andre implicerede toldkamre.

Selskaberne skulle registreres for denne afgift, og hos os blev det pålagt mig, at starte disse registreringer op. En af de første dage modtog vi også registreringsanmeldelse fra et bugsenselskab, som fejlagtigt troede, at den olie, deres både havde i tankene, umiddelbart var omfattet af afgiftspligten og krævede tankgodkendelse. Da jeg efter aftale med et par toldkamre i provinsen fik tilsendt tankgodkendelser fra disse, kunne de aktuelle registreringsforhold straks oprettes hos os. At jeg ikke skulle have gjort dette, blev jeg klar over lidt senere, idet jeg fik en ordentlig balle af en toldinspektør i DT 11. Han pålagde mig i meget kraftige vendinger ikke oftere at gribe ind i kontrollens arbejde vedrøren-

de godkendelse af tanke. Jeg svarede som sædvanlig høfligt - også på dette verbale »overfald« fra dette toldkammer, som flere gange tidligere havde været meget emsige over for os i VIRK-reg.

Lidt senere på dagen kunne jeg dog ikke lade være med at fortælle Regnar om det passerede. Da han derved også blev klar over, at vi tidligere havde haft flere unødvendige kontroverser med denne kontrol, ringede han straks til omhandlede toldinspektør og gav ham alle tiders røffel. Det var en mandfolkepræstation af Regnar som nyudnævnt toldinspektør at gøre dette, især over for den noget kradsbørstige ældre toldinspektør. Vi fik aldrig mere vrøvl med denne kontrol.

Ellers gik det daglige arbejde med fred mellem alle - der kunne dog opstå smågnidninger enkelte gange - men i det stor og hele gik det fint mellem de 20-25 damer i afdelingen, men der var heller ikke hos os (på dette tidspunkt) at finde opskruede »havgasser«. Jeg må være særdeles kompetent til at udtale mig, idet jeg faktisk hver dag havde kontakt med disse damer, som af mig ofte i det daglige godmodigt blev kaldet »kramper«. De var efter min mening alle søde, venlige og dygtige. Det samme var også de forskellige, der kom til os under deres uddannelse. De blev ofte derefter inviteret med til vore festlige sammenkomster, som de med stor glæde deltog i. Jeg husker især toldmedhjælperne Allan Frederiksen og Jørgen Chr. Olesen. Det var absolut hyggelige tider.

Men så nåede vi frem til marts 1979, hvor der skete noget foruroligende udefra. Der var gået kludder i drøftelser mellem finansministeren og Tjenestemændenes Fællesudvalg (TFU) om udbetaling af taktreguleringsefterslæbet fra den forløbne periode samt om en reallønssikring for den kom-

mende aftaleperiode mv. Etatsforeningen orienterede af denne grund ved skrivelse af 12. marts 1979 alle medlemmer om, at Statstjenestemændenes Centralorganisation II (CO II) havde opfordret til, at der blev gennemført en medlemsorientering på det enkelte tjenestested den 15. marts 1979 mellem kl. 09.00 og 12.00. Af skrivelseren fremgik, at såvel HK's Landsklub for Toldvæsenet som Statskontor-afdelingen, København, stillede sig solidarisk med os, og at Dansk Toldtjenestemandes Forbund - uanset en mere henholdende holdning i CO I - havde udtrykt positiv interesse for deres medlemmers deltagelse i orienteringsmødet. Så vidt jeg husker, hørte jeg ikke om nogen deltagelse fra sidstnævnte. Hvis dette også var de faktiske forhold, manglede der da vist en solidarisk opbakning fra disse medlemmers side? Man stillede ellers på dette tidspunkt mod en sammenlægning med Etatsforeningen. En deltagelse ved de arrangerede orienteringsmøder kunne ellers have givet udtryk for et stærkere sammenhold med en for os alle måske mere positiv virkning. Man kan så spekulere på, hvem der efter den senere foretagne sammenlægning fik mest ud af det!

Inden jeg gik til orienteringsmødet i et af vore lokaler på Gammelholm, orienterede jeg naturligvis afdelingslederen om mit forehavende, idet jeg samtidig gjorde ham opmærksom på, at jeg til enhver tid kunne hentes til en hvilken som helst nødvendig ekspedition, at jeg havde tilrettelagt mit arbejde så hensigtsmæssigt som muligt for at kunne deltage, at jeg holdt frokostpause fra 11.35-12.00, og at jeg umiddelbart efter normal tjenestetids ophør ville kompensere gratis for den manglende arbejdstid.

Da det enkelte medlem i toldvæsenets ledelsessystem var stillet frit i at deltage i

DT 2, VIRK-reg, Gammelholm april 1980.

mødet, blev alle af denne kategori opfordret til den stærkest mulige solidaritet omkring det omtalte møde. På mit tjenestested deltog ingen fra ledelsen i mødet, og det var da en underlig fornemmelse for mig og de øvrige deltagere i mødet at blive skrevet op på en liste, der senere blev afleveret til toldkamret i Kigkurren til videre foranstaltning. Det mærkelige for mig var, at noteringen blev foretaget af et medlem af Etatsforeningen; vi skulle ellers have stået sammen, idet vi jo havde fælles interesser. For mig at se, var det »os på gulvet« fra toldassistentklassen og kontorpersonalet, der senere kom til at stå for ubehagelige skud. Efterfølgende hørte jeg flere sætte spørgsmålsten ved, hvor vidt det fortsat kunne tillades lederne at være medlemmer af foreningen.

For lige at gøre dette tilfælde færdig vil

jeg omtale det efterfølgende forløb. Efter forudgående indkaldelsesprocedure (oplysning om forhørsleder, ønsket bisidder o.s.v.) blev jeg så indkaldt til tjenstligt forhør med DTC Bruno Andersen som forhørsleder og TI Leif Vig som sekretær. Jeg skal ikke her komme nærmere ind på forhørets afvikling, men kun slå fast, at jeg under selve forhøret ikke kunne erkende, at jeg som pressionsmiddel overfor arbejdsgiveren havde deltaget i det omhandlede møde, og at jeg - ved at have deltaget - heller ikke mente at have overtrådt tjenstemandslovens § 10, stk. 1. Jeg havde kun deltaget på grund af interesse for den opståede situation. Ej heller ville min bisidder og jeg acceptere det skriftlige referat af mødet, før disse to påstande, var blevet slettet derfra. Alt sluttede heldigvis godt, idet den mig tildelte advarsel senere blev

tilbagetrukket af direktoratet. Det samme blev også tilfældet for de øvrige deltagere i møderne landet over.

I løbet af 1979 blev vi alle klar over, at der skulle ske ændring af toldkamrenes områder og sammensætninger med det til følge, at der ville ske en ændring af de personelle forhold. Vi fik alle mulighed for at give udtryk for, hvilket toldkammer, man ønskede at blive placeret ved. Så vidt jeg husker fik vi besked på vore placeringer sidst i 1979.

Indplaceringen skulle ske den 1. januar 1980 med overflyttelse den 1. maj 1980. Som ønsket skulle jeg overflyttes til DT 3 (Sydvest), hvor jeg ville komme til at arbejde i Oppebørselssekretariatet med samme sagsopgaver som hidtil. Da jeg samtidig hørte, hvem jeg skulle have som kontrolchef, og at TFM Eiler Nielsen skulle være sektionsleder, var jeg meget godt tilfreds. Desværre viste det sig senere, at det ikke blev til noget med at få den sidstnævnte, sympatiske og omgængelige kollega som sektionsleder. Det kom jeg til at ærgre mig over mange gange senere.

Så snart vi blev klar over de seks nye toldkamres fremtidige områdeopdelinger, blev de hidtidige grupperinger af damerne i TILGANG, ÆNDRING og AFMELDELSE så vidt muligt ændret til grupperinger under de nye toldkammeropdelinger med samtidig opdeling af alle registreringsan-

meldelserne, så disse fik plads i de ringbind, som kom til at passe ind i de nye områder. Igen et kæmpe arbejde for damerne som nu også skulle til at erhverve sig kendskab til, hvad de andre »kontorer« havde lavet. Man må sige, at det kom til at gå uden vanskeligheder af nogen art. Alle damerne var også meget interesserede i at få kendskab til hele registreringsområdet, således at de i de nye toldkamre kunne instruere deres eventuelle nye kolleger på registreringsområdet.

I denne tid fik vi besøg af de 6 sektionsledere, der fra 1. maj 1980 skulle lede registreringerne i de nye toldkamre. Jeg fik også til opgave at orientere om mine arbejdsområder for de kolleger, som skulle arbejde med mit arbejdsområde i det nye.

De sidste dage på Gammelholm gik naturligvis med at pakke alt ned i flyttekasser, men vi havde jo alle en vis rutine fra 1976, så det gik rigtig godt med dette arbejde. Jeg fik igen til opgave at styre det på plads - og til sidst at få kasserne dirigeret ud af huset. Jeg var den sidste, der forlod dette dejlige arbejdssted, hvor jeg vidste, at mit arbejde var blevet respekteret, og jeg kastede et sidste blik fra mit tomme kontor ud over havneområdet og funderede over tilværelsen med en sørgmodig mine.

Indholdsfortegnelse

Claus Rafner:

Lokalskatter og sognekommuner ... s. 85

David Burmeister Kaaring:

En allegori på Øresund? s. 97

Erik Helmer Pedersen:

Fra skat på hartkorn
til indkomstskat 1818-1903 s. 105

Frode Bang:

Fra VIRK-register til Oppebørsels-
sekretariat. April 1976 - maj 1980 s. 112